



ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ  
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ  
ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ

Διπλωματική Εργασία

“ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ & ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ”

του

ΚΑΡΑΜΠΕΛΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στην  
Εφαρμοσμένη Λογιστική και Ελεγκτική

Θεσσαλονίκη 2019

## **ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ**

Πριν ξεκινήσω την περιγραφή του θέματος που πραγματεύεται η διπλωματική μου εργασία, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τα άτομα με τα οποία συνεργάστηκα, των οποίων η καθοδήγηση υπήρξε πολύτιμη για την επιτυχή ολοκλήρωση της.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τον εισηγητή και επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας, ο οποίος μου εμπιστεύθηκε την εκπόνηση της εν λόγω εργασίας και με καθοδήγησε μέχρι και τη συγγραφή της τελευταίας σελίδας της.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου και όλους όσους με στήριξαν, ο καθένας με το δικό του τρόπο, για την πολύτιμη βοήθεια που μου παρείχαν όλο αυτό το διάστημα, από την επεξεργασία του θέματος της εργασίας, μέχρι και σήμερα.

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η φορολογική πολιτική αποτελεί απαραίτητο συστατικό θωράκισης των οικονομικών πολιτικών κάθε έθνους που στοχεύει να διατηρήσει και να βελτιώσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητά του και να ακολουθήσει ταχείς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας. Τα φαινόμενα φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής αποτελούν διαχρονικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ελληνική φορολογική αρχή. Είναι γενικά γνωστό, ότι η φοροδιαφυγή και η φοροαποφυγή είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη στη χώρα μας. Η εύρεση λύσεων στα εν λόγω προβλήματα απαιτεί τον προσδιορισμό των παραγόντων που ενισχύουν τη φορολογική συμμόρφωση. Οι διαδεδομένες μέθοδοι επιβολής της φορολογικής νομοθεσίας που απορρέουν από τις κλασικές οικονομικές θεωρίες αναχαίτισης της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής αδυνατούν να εξηγήσουν τα παρατηρούμενα ποσοστά συμμόρφωσης σε παγκόσμιο επίπεδο και είναι πολλές φορές αναποτελεσματικές. Η φορολογική συνείδηση ως εγγενές κίνητρο συμμόρφωσης υποστηρίζεται ότι μπορεί να εξηγήσει και να δώσει λύσεις στις παρατηρούμενες αντιφάσεις.

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με την έννοια της Ελληνικής φορολογίας αναλύοντας τις επιμέρους έννοιες της φορολογικής ηθικής, της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής καθώς και της παραοικονομίας. Αρχικά, γίνεται παρουσίαση των εννοιών, το πεδίο εφαρμογής κάθε μιας από αυτές στην εκάστοτε κοινωνία και οικονομία και γίνεται αναφορά στις επιπτώσεις, θετικές ή αρνητικές, που τις χαρακτηρίζουν. Στη συνέχεια, πραγματοποιείται μια προσπάθεια σύνδεσης των εννοιών αυτών, η μεταξύ τους συσχέτιση και κατά πόσο η ενίσχυση ενός μέτρου μιας εκ των εννοιών επηρεάζει την αρνητική ή θετική έκβαση μιας άλλης έννοιας. Πιο συγκεκριμένα οι βασικοί στόχοι της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η θεωρητική αποσαφήνιση του ρόλου της φορολογικής συνείδησης στη συμμόρφωση των φορολογούμενων, η διερεύνηση των κυριότερων μεθόδων αντιμετώπισης από τις Ελληνικές φορολογικές αρχές καθώς και η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας της διενέργειας φορολογικών ελέγχων, ως μία από τις βασικότερες κλασικές μεθόδους επιβολής της φορολογικής συμμόρφωσης.

Τα κυριότερα προβλήματα του ελληνικού φορολογικού συστήματος φαίνεται να είναι βαθιά δομικά και αφορούν κυρίως την πολυπλοκότητά του, την πολυνομία, την αναποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης και την εκτεταμένη φοροδιαφυγή. Το κύριο συμπέρασμα το οποίο απορρέει είναι ότι οι έννοιες αλληλοσυνδέονται είτε με θετικό είτε με αρνητικό τρόπο και οδηγούν στην ομαλή ή μη λειτουργία της οικονομίας και της

κοινωνίας. Επιπρόσθετα, με την καλλιέργεια της φορολογικής συνείδησης των φορολογουμένων θα επιτύχουμε την σταδιακή μείωση της παραοικονομίας που είναι αναγκαία για την αποδοτικότητα και την ισότητα καθώς και για την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου.

# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
Κατάσταση Γραφημάτων	7
Κατάσταση Πινάκων	8

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1<sup>ο</sup>

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	9
1.2 Σκοπός και Αντικείμενο Διπλωματικής	9
1.3 Δομή της Διπλωματικής	10

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2<sup>ο</sup>

### ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 Εισαγωγή	12
2.2 Επισκόπηση Βασικών Πηγών	12

## Κεφάλαιο 3<sup>ο</sup>

### ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1 Εισαγωγή	14
3.2 Η έννοια της φορολογίας	14
3.3 Θεμελιώδεις αρχές της φορολογίας	15
3.4 Ιστορική Αναδρομή Του Φορολογικού Συστήματος Στην Ελλάδα	18
3.5 Η Έννοια του Φόρου	20
3.6 Φορολογικά Έσοδα και Οικονομική Ανάπτυξη	25

## Κεφάλαιο 4<sup>ο</sup>

### ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

4.1 Εισαγωγή	28
4.2 Φορολογική Ηθική	28
4.3 Φορολογική Ηθική και Συμμόρφωση	29
4.4 Κρίσιμοι Παράγοντες Φορολογικής Ηθικής	31
4.5 Φορολογική Ηθική και Κράτος Δικαίου	33

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5<sup>ο</sup>

### ΑΝΑΛΥΣΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ & ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ

5.1 Εισαγωγή-----	36 -
5.2 Έννοια Φοροδιαφυγής (tax evasion)-----	36 -
5.3 Η έννοια της Φοροαποφυγής (tax avoidance)-----	37 -
5.4 Διάκριση της Φοροδιαφυγής από συναφείς έννοιες-----	38 -
5.5 Αίτια Φοροδιαφυγής -----	40 -
5.6 Καταπολέμηση του φαινομένου της Φοροδιαφυγής & της Φοροαποφυγής-----	42 -

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6<sup>ο</sup>

### Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

6.1 Εισαγωγή-----	49 -
6.2 Η έννοια της Παραοικονομίας ή Σκιώδους Οικονομίας -----	49 -
6.3 Αίτια Παραοικονομίας -----	53 -
6.4 Επιπτώσεις Παραοικονομίας Στην Οικονομική Πολιτική -----	55 -
6.5 Μέθοδοι Εκτίμησης Της Παραοικονομίας-----	59 -

## Κεφάλαιο 7<sup>ο</sup>

### Συμπεράσματα - Περιορισμοί – Προτάσεις Για Μελλοντική Έρευνα

7.1 Συμπέρασμα -----	63 -
7.2 Περιορισμοί & Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα -----	64 -

## Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσσες Πηγές -----	65 -
Ελληνικές Πηγές -----	66 -

## Κατάσταση Γραφημάτων

Γράφημα 1 - Ποσοστό συμμετοχής μείζονων κατηγοριών στα συνολικά έσοδα από άμεσους φόρους.-----	22 -
Γράφημα 2 - Διαχρονική εξέλιξη των μείζονων κατηγοριών των άμεσων φόρων κατά τον μήνα Νοέμβριο (πενταετία 2014-2018)-----	23 -
Γράφημα 3 - Ποσοστό συμμετοχής μείζονων κατηγοριών έμμεσων φόρων στα συνολικά έσοδα από έμμεσους φόρους.-----	24 -
Γράφημα 4 - Διαχρονική εξέλιξη των σημαντικότερων μείζονων κατηγοριών των έμμεσων φόρων κατά τον μήνα Νοέμβριο (πενταετία 2014-2018).-----	24 -
Γράφημα 5 - Διάρθρωση συνολικών φορολογικών εσόδων 2017 & 2018 σε άμεσους και έμμεσους φόρους σε επίπεδο ενδεκαμήνου.-----	26 -
Γράφημα 6 - Συνοπτική παρουσίαση των φορολογικών εσόδων Νοεμβρίου 2018 & 2017.-	27 -
-	-
Γράφημα 7 - Μέγεθος της Σκιώδους οικονομίας σε 31 Ευρωπαϊκές χώρες το 2017.-----	52 -

## **Κατάσταση Πινάκων**

Πίνακας 1- Διαφορές Φοροδιαφυγής & Φοροαποφυγής.-----	40 -
Πίνακας 2 - Αντιστοίχιση αιτιών φοροδιαφυγής-Προτάσεις καταπολέμησής της. -----	43 -
Πίνακας 3 - Ταξινόμηση των οικονομικών δραστηριοτήτων Παραοικονομίας. -----	50 -
Πίνακας 4- Κύριες αιτίες αύξησης της παραοικονομίας.-----	54 -
Πίνακας 5 - Μέθοδοι Εκτίμησης Της Παραοικονομίας.-----	60 -



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1<sup>Ο</sup>

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

### 1.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Για την αποτελεσματικότερη μελέτη και κατανόηση των γραφομένων στην παρούσα διπλωματική εργασία παρατίθενται ορισμένες εισαγωγικές έννοιες. Ουσιαστικά με αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο ο αναγνώστης θα μπορέσει να σχηματίσει την απαραίτητη βάση για τον εντοπισμό της ουσίας που πραγματεύεται η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία.

Φορολογία είναι η επιβολή υποχρεωτικής οικονομικής συνεισφοράς υπέρ του κράτους ώστε αυτό να συγκεντρώσει τους οικονομικούς πόρους που απαιτούνται για την κάλυψη των δαπανών για τις δραστηριότητες του. Η φορολογία αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα των δημόσιων φορέων σε όλες τις χώρες του κόσμου καθώς τα έσοδα μέσω των υποχρεωτικών φόρων των φυσικών και νομικών προσώπων αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή των δημοσίων εσόδων και ιδιαίτερα στις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες. Η φορολογική ηθική ως έννοια θα μπορούσε να ορισθεί ως, η εσωτερική παρακίνηση του ατόμου να συμμορφωθεί στις υποχρεώσεις του απέναντι στο κράτος, ουσιαστικά είναι το είδος της ηθικής που τον οδηγεί συνειδητά στο να πληρώνει φόρους και όχι να τους αποφεύγει. Επιπρόσθετα, ένα από τα κυριότερα προβλήματα που συναντούν οι κρατικές αρχές στο πλαίσιο της δράσης τους για δημοσιονομική ομαλότητα και ανάπτυξη είναι η φοροδιαφυγή. Πράξεις φοροδιαφυγής αποτελούν η απόκρυψη φορολογητέας ύλης, είτε παραλείποντας τη δήλωσή της, είτε δηλώνοντάς τη με ανακριβή στοιχεία, η έκδοση και η αποδοχή πλαστών ή εικονικών φορολογικών στοιχείων, το λαθρεμπόριο και άλλες ενέργειες που στερούν από ένα κράτος εισπρακτέους δασμούς, φόρους και λοιπά έσοδα.

### 1.2 Σκοπός και Αντικείμενο Διπλωματικής

Η φορολογία να αποτελεί σπουδαίο αντικείμενο μελέτης διαχρονικά και βασικό στοιχείο διαμόρφωσης οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και άλλων δεδομένων. Σε ένα πλαίσιο όπου πολλές κυβερνήσεις πρέπει να ανταπεξέλθουν με λιγότερα έσοδα, λόγω αυξημένων δαπανών και δημοσιονομικών περιορισμών, η αύξηση των εσόδων παραμένει η πιο

σημαντική λειτουργία των φόρων, οι οποίοι χρησιμεύουν ως το κύριο μέσο χρηματοδότησης δημόσιων αγαθών, όπως η διατήρηση της δημόσιας τάξης και οι δημόσιες υποδομές.

Η φορολογική ηθική ή αλλιώς συμμόρφωση καθίσταται ένα θέμα έρευνας που ενδιαφέρει ιδιαίτερα τον κόσμο σε οικονομικό και ψυχολογικό επίπεδο. Η παραδοχή αυτή προκύπτει από το κοινωνικό δίλημμα για το αν πρέπει να πληρώνουμε φόρους και αν τελικώς αξίζει να εστιάζουμε στο καλό της κοινωνίας σαν σύνολο ή τελικώς αν είναι προτιμότερο να επικεντρωθούμε στο ατομικό συμφέρον που πιθανόν όμως να συντελεί σε πιο δραστικά αποτελέσματα. Ωστόσο, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η πληρωμή των φόρων είναι η κύρια υποχρέωση των πολιτών προς το κράτος, η φορολογική συμμόρφωση είναι κάτι πιο εσωτερικό, κάτι που εξαρτάται από μια ομάδα παραγόντων όπως οικονομικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και συνεπώς ψυχολογικοί.

Η διπλωματική εργασία αποσκοπεί στην αποσαφήνιση των ευρύτερων εννοιών της φορολογίας, της φορολογικής ηθικής, την ανάλυση των εννοιών φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής και την συσχέτισή τους με την παραοικονομία, καθώς και στη διερεύνηση των μεθόδων φορολογικής συμμόρφωσης που ακολουθούνται από τις Ελληνικές φορολογικές αρχές. Απώτερος σκοπός είναι η αποσαφήνιση του ρόλου της φορολογικής συνείδησης στη συμμόρφωση των φορολογούμενων και η προώθησή της ως σύγχρονη εναλλακτική προσέγγιση στις κλασικές προσεγγίσεις επιβολής της φορολογικής νομοθεσίας.

### **1.3 Δομή της Διπλωματικής**

Για να αναδειχθούν τα παραπάνω θέματα η εργασία διαρθρώνεται σε επτά κεφάλαια. Μετά την εισαγωγική ενότητα στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η επισκόπηση βασικών πηγών που μελετήθηκαν και αξιοποιήθηκαν στην συγκεκριμένη διπλωματική εργασία.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ευρύτερη έννοια της φορολογίας στην Ελλάδα αναλύοντας της σημαντικές πτυχές της πολυπλοκότητας του φορολογικού συστήματος με ιστορικές αναδρομές, καθώς προτείνονται λύσεις για ανάπτυξη.

Το τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με το ζήτημα της φορολογικής ηθικής στην Ελληνική επικράτεια καθώς εξετάζονται διάφορες οπτικές της έννοιας, προκειμένου να γίνει αντιληπτή η σημασία της έννοιας φορολογικής συμμόρφωσης για την αντιμετώπιση της διαφθοράς.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις έννοιες της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής στην Ελλάδα καθώς παρουσιάζονται στατιστικά δεδομένα που εντοπίζουν την

έκταση των φαινομένων στην Ελλάδα και τον κόσμο και μέτρα που έχουν ληφθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα για την καταπολέμηση των συγκεκριμένων φαινομένων.

Το έκτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην ευρύτερη έννοια της παραοικονομίας καθώς παρουσιάζονται τα αίτια, οι επιπτώσεις και μέθοδοι εκτίμησης του φαινομένου. Το ακριβές μέγεθος της παραοικονομίας είναι πολύ δύσκολο να υπολογισθεί καθώς εκδηλώνεται κατά κανόνα με δύο τρόπους είτε με την αδήλωτη εργασία, με σκοπό την αποφυγή της καταβολής φόρων και εισφορών, είτε με την ελλιπή δημοσιοποίηση οικονομικών στοιχείων από τις επιχειρήσεις.

Κλείνοντας στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο αναλύονται τα συμπεράσματα όλης της διπλωματικής εργασίας, και γίνεται αναφορά σε προτάσεις για περαιτέρω μελλοντικές έρευνες.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2<sup>ο</sup>

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

### 2.1 Εισαγωγή

Οι βασικότερες πηγές που αξιοποιήθηκαν για την υλοποίηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας παρατίθενται παρακάτω, αλλά και σε όλη την έκταση της εργασίας με σχετικές ενδοκειμενικές βιβλιογραφικές αναφορές. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στηρίζεται σε δευτερογενή δεδομένα και περιλαμβάνει τη βιβλιογραφική επισκόπηση και την επιλεκτική συλλογή στοιχείων διαφόρων ελληνικών και ξενόγλωσσων πηγών πληροφόρησης. Στην συνέχεια γίνεται αναφορά στις κυριότερες.

### 2.2 Επισκόπηση Βασικών Πηγών

Για την συγγραφή της διπλωματικής εργασίας, διερευνήθηκαν ξενόγλωσσα και ελληνικά επιστημονικά άρθρα και βιβλία, ενώ αντλήθηκαν στοιχεία και αριθμητικά δεδομένα από τις επίσημες ιστοσελίδες του ΟΟΣΑ, της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ), της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων(ΑΑΔΕ), του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου (IMF), της Ernst & Young καθώς και της Τράπεζας της Ελλάδος. Παράλληλα, για την εξέταση της ισχύουσας φορολογικής νομοθεσίας που διέπει το ελληνικό φορολογικό σύστημα, μελετήθηκαν εκτενώς σχετικά ελληνικά νομοθετήματα όπως νόμοι, προεδρικά διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις και φορολογικοί κώδικες.

Στην συνέχεια γίνεται αναφορά σε έρευνες που έχουν εξετάσει εάν οι αξίες, οι κοινωνικοί κανόνες και οι συμπεριφορές διαφέρουν από χώρα σε χώρα και εάν οι διαφορές αυτές έχουν μετρήσιμες επιπτώσεις στη φορολογική συμμόρφωση. Στο άρθρο « *Culture differences and tax morale in the United States and in Europe*» οι James Alm και Benno Torgler (2006) εκτιμούν τους καθοριστικούς παράγοντες ενός ατόμου να πληρώσει φόρους, δηλαδή της φορολογικής ηθικής, χρησιμοποιώντας πληροφορίες από την Έρευνα Παγκόσμιων Αξιών World Values Survey. Μέσα από διαφορετικές συγκρίσεις προκύπτει η συσχέτιση της χαμηλής φορολογικής ηθικής με την παραοικονομία. Σε επόμενο άρθρο «*Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality*» που οι συγγραφείς είναι οι ίδιοι James Alm

και Benno Torgler (2011) αναλύουν στην συγκεκριμένη μελέτη τους, πόσο σημαντική είναι η ηθική (φορολογική ηθική) των ανθρώπων στις αποφάσεις τους σχετικά με την φοροαποφυγή και φοροδιαφυγή.

Οι περισσότερες μελέτες προσεγγίζουν το ζήτημα της φορολογικής συμμόρφωσης από τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις: τη γενική θεωρία «αναχαίτισης», τη θεωρία οικονομικής αναχαίτισης και τη θεωρία δημοσιονομικής ψυχολογίας (Riahi- Belkaoui, 2004). Τα γενικά συμπεράσματα αυτών των θεωριών είναι ότι η απουσία συμμόρφωσης αναχαιτίζεται με ποινές (Tittle, 1980). Δεδομένης όμως της μειωμένης πιθανότητας εύρεσης και τιμωρίας των παραβατών, αυτές οι τρεις θεωρίες δεν παρέχουν μία σαφή και ολοκληρωμένη εξήγηση αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους οι πολίτες καταβάλλουν φόρους (Alm, McClelland & Schulze) με αποτέλεσμα να υπερεκτιμούν τα ποσοστά μη συμμόρφωσης (Andreoni, Erard & Feinstein). Το συγκεκριμένο φαινόμενο της απουσίας φορολογικής συμμόρφωσης μας φέρνει αντιμέτωπους με την ύπαρξη σκιώδους οικονομίας διεθνώς. Το πιο ουσιαστικό πρόβλημα της παραοικονομίας είναι το γεγονός ότι τα άτομα συμπεριφέρονται με έλλειψη φορολογικής ηθικής παρέχοντας ψευδείς πληροφορίες. Αυτή η διαστρέβλωση των πληροφοριών μπορεί να επηρεάσει την άσκηση κρατικού ελέγχου και εξουσίας στην οικονομία (Cowell, 1990).

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3<sup>ο</sup>

## ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

### 3.1 Εισαγωγή

Ο κυριότερος σκοπός τον οποίο εκπληρώνει η φορολογία, είναι ο ταμειακός. Η φορολογία γενικά, αποβλέπει στην εξασφάλιση των απαραίτητων δημοσίων εσόδων, ικανών να καλύψουν τις δημόσιες δαπάνες. Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται ανάλυση της ευρύτερης έννοιας της φορολογίας καθώς γίνεται και επιπλέον αναφορά στο φορολογικό καθεστώς και στην πρόσφατη πορεία της οικονομική ανάπτυξης της Ελλάδας.

### 3.2 Η έννοια της φορολογίας

Η φορολογία είναι η επιβολή υποχρεωτικών φόρων υπέρ του κράτους. Τα κρατικά έσοδα μέσω των υποχρεωτικών φόρων των φυσικών προσώπων (πολιτών) και νομικών προσώπων αποτελούν στη σύγχρονη οικονομία την σημαντικότερη πηγή των δημοσίων εσόδων. Ο αντικειμενικός σκοπός της φορολογίας είναι τριπλός: αφενός μεν η χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών, κατά την δημοσιονομική πολιτική, αφετέρου η ενίσχυση ή σταθεροποίηση της οικονομικής ανάπτυξης, που αφορά την οικονομία γενικότερα, και τέλος η ανακατανομή του πλούτου που αφορά την κοινωνική οικονομία για άμβλυνση των ανισοτήτων. Η εισοδηματική πολιτική (το κόστος εκτέλεσης του κυβερνητικού έργου) στηρίζεται ακριβώς στους πόρους που αποκομίζει το κράτος με τη φορολογική πολιτική που αποφασίζει να εφαρμόσει. Οι υποχρεωτικές εισφορές ονομάζονται συνήθως φόροι.

Η φορολογία αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα των δημόσιων φορέων σε όλες τις χώρες του κόσμου, και ιδιαίτερα στις περισσότερο ανεπτυγμένες, αφού εξασφαλίζει συνήθως περισσότερο από το 90% των εσόδων τους. Για το λόγο αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό αντικείμενο μελέτης, με το οποίο ασχολούνται τόσο η οικονομική, όσο και άλλες επιστήμες, όπως η νομική επιστήμη, η οικονομική επιστήμη, η πολιτική επιστήμη και η διοικητική επιστήμη.

Για τη νομική επιστήμη, ο φόρος διακρίνεται από το ανταποδοτικό τέλος το οποίο ενώ αποτελεί αναγκαστική παροχή των πολιτών, καταβάλλεται έναντι ειδικής αντιπαροχής. Έτσι προκύπτει μια σχέση αντιστοιχίας μεταξύ παροχής των πολιτών και αντιπαροχής από το

κράτος. Ως αποτέλεσμα, η διάκριση μεταξύ φόρου και τέλους έγκειται στη φύση και στο σκοπό που υπηρετεί η εκάστοτε εισφορά. Παρατηρώντας την οικονομική θεώρηση της φορολογίας, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) ορίζει ότι φόρος είναι η «αναγκαστική, μη ανταποδοτική πληρωμή στη γενική κυβέρνηση». Λογίζεται ως μη ανταποδοτική πληρωμή διότι τα οφέλη που παρέχονται από την κυβέρνηση στους φορολογούμενους δεν δίνονται αναλογικά με τις πληρωμές που αυτοί καταβάλλουν.

Για την οικονομική επιστήμη, το κράτος επιβάλλει φόρους για να επιτύχει όλους τους βασικούς οικονομικούς του στόχους, όπως η άριστη κατανομή των παραγωγικών συντελεστών, η άριστη διανομή του εισοδήματος μεταξύ των μελών της κοινωνίας, η σταθεροποίηση της οικονομίας, η μείωση του πληθωρισμού και της ανεργίας, καθώς και η οικονομική ανάπτυξη (Δράκος, 1996). Σε γενικές γραμμές, το κράτος επιβάλλει φόρους για τη διασφάλιση της λειτουργίας του και η φορολογία αποτελεί μία αναπόφευκτη θυσία των πολιτών (Ανδρεάδης, 1935).

### **3.3 Θεμελιώδεις αρχές της φορολογίας**

Η επιβολή φόρων συνιστά αναντίρρητα εκδήλωση της κρατικής εξουσίας που υπόκειται όμως σε ορισμένους περιοριστικούς κανόνες που θεσπίζονται από την πολιτεία και διέπουν την φορολογική πολιτική κάθε αναπτυγμένου κράτους. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί οποιασδήποτε μορφής αυθαιρεσία από την κρατική εξουσία κατά την επιβολή και είσπραξη των φόρων, το ίδιο το ελληνικό Σύνταγμα προβλέπει ειδικές αρχές και δεσμεύσεις που επιβάλλονται στον νομοθέτη και τη φορολογική διοίκηση κατά την θέσπιση φορολογικών διατάξεων και την άσκηση φορολογικής εξουσίας. Οι αρχές αυτές που αποτελούν και τα όρια της φορολογικής εξουσίας, πηγάζουν από τη συνταγματική καθιέρωση του κράτους δικαίου (Φορτσάκης, Σαββαΐδου, 2013).

Σύμφωνα με την παράγραφο 5 του άρθρου 4 του Συντάγματος: «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους», η οποία αποδίδει την αρχή της φορολογικής, άμα δε και της νομικής ισότητας των πολιτών, ήτοι την ομοιόμορφη μεταχείρισή τους από την πλευρά του κράτους. Πιο συγκεκριμένα με την αρχή αυτή, σε φορολογία πρέπει να υπόκεινται άπαντες οι πολίτες, αναλόγως προς την οικονομική αντοχή κάθε ενός. Επιπρόσθετα, ο σχεδιασμός του φορολογικού χάρτη της χώρας περιλαμβάνει την αρχή της φορολογικής ισότητας ως έννοια, η οποία περιλαμβάνει στην ουσία δύο σημαντικές παραμέτρους και επί μέρους αρχές. Αρχικά την καθολικότητα του

φόρου και στην συνέχεια την φοροδοτική ικανότητα του υπόχρεου φορολογούμενου πολίτη. Καθολικότητα ενός φόρου σημαίνει ότι η φορολογική υποχρέωση είναι γενική, ήτοι επιβαλλόμενη βάσει γενικών κριτηρίων, απαγορευμένων ρητώς τυχόν εξαιρέσεων, πλην ενδεχομένως εκείνων που εξυπηρετούν το λεγόμενο δημόσιο συμφέρον. Περαιτέρω, φοροδοτική ικανότητα είναι το μέτρο της αντοχής και των ορίων των εισοδημάτων του φορολογούμενου, ώστε μετά την επιβολή του φόρου και την μείωση τους, να απομένουν ικανοί πόροι για την αξιοπρεπή διαβίωσή του, στο πλαίσιο μιας σύγχρονης κοινωνικής αντίληψης. Συνολικά, οι γενικές αρχές που διέπουν την άσκηση της φορολογικής εξουσίας είναι οι ακόλουθες:

- ✓ **Η αρχή της βεβαιότητας του φόρου:** Ο χρόνος και ο τρόπος πληρωμής, καθώς και το πληρωτέο ποσό πρέπει να είναι σαφή και ορισμένα για τον φορολογούμενο και για οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο. Υπογραμμίζεται ότι για την επίτευξη αυτού του κανόνα, θα πρέπει ο φορολογικός νόμος να είναι σταθερός, να μην εμφανίζονται διάφορες μεταβολές του, κατά το δοκούν και ασφαλώς αυτές, να μην επιβάλλουν αναδρομική φορολογία. Η θεμελίωση της εν λόγω αρχής εγγυάται τη σαφήνεια και βεβαιότητα του φόρου ως κανόνα δικαίου, στοιχεία που διασφαλίζονται μόνο με την επιβολή φόρου με νόμο.
- ✓ **Η αρχή της νομιμότητας του φόρου:** σύμφωνα με τις διατάξεις των παραγράφων 1 και 4 του άρθρου 78 του Συντάγματος, η επιβολή και είσπραξη του φόρου θα πρέπει να στηρίζεται σε τυπικό νόμο. Απαιτείται, συνεπώς νομοθετική πράξη κοινοβουλευτικής προέλευσης απαγορεύοντας την κατά νομοθετική εξουσιοδότηση ρύθμιση των στοιχείων του φόρου.
- ✓ **Αρχή της φορολογικής ισότητας:** κατοχυρώνεται στις παραγράφους 1 και 5 του άρθρου 4 του Συντάγματος ως αυτονόητη αρχή κάθε φιλελεύθερου δημοκρατικού κράτους και λειτουργεί συνήθως ως γενικότερη κατεύθυνση προς τον νομοθέτη. Η συγκεκριμένη αρχή της φορολογικής ισότητας αναλύεται στην αρχή της καθολικότητας και την αρχή της φορολογικής δικαιοσύνης.
- ✓ **Αρχή της φορολογικής δικαιοσύνης:** Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν αδιακρίτως στα δημόσια βάρη αναλόγως των δυνάμεών τους. Αυτή η αρχή, προϋποθέτει την ικανοποίηση της αρχής της καθολικότητας του φόρου και της αρχής της φορολογικής ισότητας. Η τελευταία, επιβάλλει την όμοια μεταχείριση των φορολογικών υποκειμένων κάτω από όμοιες οικονομικές



συνθήκες (οριζόντια φορολογική ισότητα ) και την ανόμοια μεταχείριση όσων βρίσκονται κάτω από ανόμιες περιστάσεις (κάθετη φορολογική ισότητα). Τούτο απαγορεύει στο νομοθέτη να θεσπίζει αυθαίρετες φορολογικές διακρίσεις υπέρ ή εις βάρος μερίδας των πολιτών. Η σύγχρονη πρακτική θέτει ως δείκτη προσδιορισμού της φοροδοτικής ικανότητας των πολιτών κατά πρώτο λόγο το εισόδημα, κατά δεύτερο λόγο την περιουσία και κατά τρίτο λόγο τη δαπάνη.

- ✓ **Αρχή της μη αναδρομικής ισχύος των φορολογικών ρυθμίσεων:** η παράγραφος 2 του άρθρου 78 του Συντάγματος εισάγει την απαγόρευση επιβολής φόρου με αναδρομική ισχύ. Συγκεκριμένα, ορίζει ότι «φόρος ή άλλο οποιοδήποτε οικονομικό βάρος δεν μπορεί να επιβληθεί με νόμο αναδρομικής ισχύος που εκτείνεται πέρα από το οικονομικό έτος το προηγούμενο εκείνου κατά το οποίο επιβλήθηκε». Σε ένα κράτος δικαίου ο πολίτης θα πρέπει να γνωρίζει εκ των προτέρων τις συνέπειες της πράξης που σκοπεύει να επιχειρήσει και να εμπιστεύεται ότι η σύννομη διαγωγή του θα έχει τις συνέπειες που προέβλεπε ο σχετικός νόμος, με βάση τον οποίο είχε λάβει την απόφασή του.

Εκτός από τις φορολογικές αρχές που προαναφέρθηκαν, τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών, όπως αυτά κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα θέτουν περιορισμούς στη φορολόγηση. Παλαιότερα επικρατούσε η αντίληψη ότι το κράτος ασκεί χωρίς δεσμεύσεις τη φορολογική του εξουσία με χαρακτηριστική την απόφαση του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου των ΗΠΑ στην οποία αναφέρθηκε ότι «η δύναμη να φορολογείς περιλαμβάνει τη δύναμη να καταστρέφεις». Πιο συγκεκριμένα και κατά την άσκηση φορολογικής εξουσίας, οι φορολογικές αρχές οφείλουν να σέβονται τα ακόλουθα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα των πολιτών:

- ✓ Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία (αποφυγή φαινομένων δήμευσης περιουσίας).
- ✓ Το δικαίωμα στην προσωπική και επαγγελματική ελευθερία του ατόμου.
- ✓ Το θεσμό της οικογένειας.

Συμπερασματικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η φορολογία αποτελεί ένα δυναμικό θεσμό ο οποίος εξελίσσεται και προσαρμόζεται στις συνθήκες που επιτάσσει η σύγχρονη κοινωνία. Παραμένει απαραίτητη για την εύρυθμη λειτουργία του κράτους αλλά διέπεται από αρχές και κανόνες που εξασφαλίζουν την αποδοτικότερη, αποτελεσματικότερη και δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών στους πολίτες.

### 3.4 Ιστορική Αναδρομή Του Φορολογικού Συστήματος Στην Ελλάδα

Η φορολογία φαίνεται να ξεκίνησε από την αρχαιότητα ως υποχρέωση ανθρώπων να καταβάλλουν αντικείμενα ή προϊόντα αξίας σε άρχοντες ή κράτη. Συνήθως σε κάθε περιοχή υπήρχε ένας άρχοντας με στρατιωτική, πολιτική εξουσία ή ήταν απλά ένας γαιοκτήμονας στον οποίο αποδίδονταν οι εισφορές, και αυτός με τη σειρά του τις έστελνε στην ανώτατη κρατική αρχή. Άλλο αξιοσημείωτο φαινόμενο της αρχαιότητας και του Μεσαίωνα είναι η παροχή υπηρεσιών από τους άρχοντες με αντάλλαγμα το δικαίωμα της είσπραξης των φόρων μιας επαρχίας για δικό τους όφελος. Στον ελλαδικό χώρο επί Βυζαντίου παρατηρήθηκε το φαινόμενο οι εισφορές να καταβάλλονται στην κοινότητα αντί για κάποιο άρχοντα και αυτή με τη σειρά της να αποδίδεται στο κράτος. Η φορολογία στην αρχαιότητα και το Μεσαίωνα ίσως συνδέθηκε με τη στρατιωτική κατάκτηση ή πολιτική κτήση όπως υποδηλώνει η χαρακτηριστική φράση «φόρος υποτέλειας».

Ο θεσμός της φορολογίας βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τη δημιουργία και την εξέλιξη του κράτους. Συνήθως, τα κράτη δημιουργούσαν έσοδα από κατακτητικές εκστρατείες, εκούσιες εισφορές ή εκμετάλλευση της κρατικής περιουσίας. Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, έγινε μία μεταστροφή και οι φόροι αναδείχτηκαν ως το σημαντικότερο μέσο για την εύρεση κρατικών πόρων. Η επιβολή φόρων από τους ηγεμόνες ήταν αυθαίρετη με γνώμονα τις κρατικές ανάγκες. Κατά τον Μεσαίωνα, ο φόρος αποκτά μία διαφορετική λειτουργία, γίνεται ουσιαστικά η «εναλλακτική λύση» για την εύρεση πόρων με σκοπό την κάλυψη των αυξημένων κρατικών αναγκών. Οι ηγεμόνες επιβάλλουν φορολογία κατά αυθαίρετο τρόπο με μόνο γνώμονα την «ανάγκη του κράτους». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αυθαίρετης συμπεριφοράς είναι ο Ιωάννης ο Ακτήμων, ηγεμόνας της Αγγλίας στις αρχές του 13ου αιώνα. Η ηγεμονία του είχε σαν αποτέλεσμα την δυσβάσταχτη για το λαό φορολογία, η οποία απεικονίζεται με παραστατικό τρόπο στα λαϊκά διηγήματα με πιο γνωστή τον 'Ρομπέν των Δασών', ο οποίος εξεγείρεται ενάντια στην κρατική απειλή της φορολογίας. Η επανάσταση αυτή θέτει τις βάσεις της μετέπειτα αρχής της νομιμότητας του φόρου (καθώς και της αρχής του κοινοβουλευτισμού). Για πρώτη φορά κατοχυρώνεται θεσμικά η ανάγκη της νομιμοποίησης του φόρου από το λαό. Η αυθαιρεσία της επιβολής του φόρου υπήρξε η αφορμή της έναρξης του απελευθερωτικού αγώνα των αποίκων της Αμερικής ενάντια στην Αγγλία.

Στα νεότερα Ελληνικά δεδομένα το Ελληνικό Κράτος από την απελευθέρωσή του, το 1821, έως και σήμερα, έχει εφαρμόσει ένα τεράστιο αριθμό νόμων για την φορολόγηση των πολιτών. Από τις πρώτες μορφές νόμων που επιβλήθηκαν μέχρι και τις σημερινές ισχύουσες διατάξεις, το ελληνικό φορολογικό σύστημα έχει εμφανώς επηρεαστεί από φορολογικά συστήματα άλλων ευρωπαϊκών χωρών και κυρίως, της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Αγγλίας. Η επιβολή φορολογίας στην Ελλάδα παρατηρείται για πρώτη φορά με το ψήφισμα της 4ης Φεβρουαρίου του 1830, ως φόρος επιτηδεύματος, ο οποίος συστηματοποιήθηκε επί Όθωνος το 1834 με έκδοση σχετικού διατάγματος, ενώ το 1836 επιβλήθηκε φόρος επί «οικοδομών και επιτηδευματιών» και εκδόθηκε νόμος «περί χαρτοσήμου». Αργότερα, με τον νόμο ΧΚ'620/1877 επιβλήθηκε φόρος εισοδήματος στο μέρισμα που διένειμαν στους μετόχους τους οι ανώνυμες εταιρίες. Στα τέλη του 19ου αιώνα και εντός ενός διαστήματος εικοσαετίας, παρατηρείται ένας διπλασιασμός της φορολογικής επιβάρυνσης με σημαντική αύξηση της έμμεσης φορολογίας. Το 1909 με την εφαρμογή του νόμου ΓΤ3Γ επιβλήθηκε ένας προοδευτικός φόρος στα ετήσια καθαρά εισοδήματα προσώπων μεγάλης φοροδοτικής ικανότητας, ο οποίος όμως γρήγορα αντικαταστάθηκε, το 1911, επί διακυβέρνησης Βενιζέλου, από έναν νέο νόμο επί του εισοδήματος υπολογιζόμενο με βάση το μίσθωμα κατοικίας φορολογούμενου. Εν συνεχεία, το έτος 1919 εισάγεται ο νόμος 1640/3.3.1919 σχετικά με την «Φορολογία των καθαρών προσόδων» που αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες και δικαιότερες φορολογικές μεταρρυθμίσεις που ίσχυσε μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ( Γκίνογλου, 2004 ).

Σημαντικό γνώρισμα του φορολογικού νόμου αποτελούσε η αναλυτική φορολογία εισοδήματος καθώς προβλεπόταν η υποβολή δύο διαφορετικών φορολογικών δηλώσεων σε όποιον εμφάνιζε εισόδημα προερχόμενο από δύο διαφορετικές πηγές. Το σύστημα της αναλυτικής φορολογίας αντικαταστάθηκε αργότερα από τον ενιαίο φόρο εισοδήματος με το Νομοθετικό Διάταγμα 3323/1955, προβλέποντας επιβολή φόρου επί του συνολικού εισοδήματος και το Νομοθετικό Διάταγμα 3843/1958 περί φορολογίας εισοδήματος νομικών προσώπων. Επιπρόσθετα, Τα δύο αυτά νομοσχέδια εφαρμόστηκαν για τα επόμενα 35 περίπου χρόνια έως και το 1989, που με την ψήφιση του Προεδρικού Διατάγματος 129/89 κωδικοποιήθηκαν και συμπεριλήφθηκαν σε ένα ενιαίο νομοθετικό κείμενο με τίτλο «Ο Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος» ή «Κ.Φ.Ε.». Στη συνέχεια με στόχο την εισαγωγή ορισμένων τροποποιήσεων, καθιερώθηκε ο νόμος 2065/1992, σύμφωνα με τον οποίο εδραιώθηκε η φορολογία του συνόλου των φορολογητέων κερδών των εταιριών καθώς και η ανά τετραετία αναπροσαρμογή της αξίας των ακινήτων των επιχειρήσεων, ζήτημα που

τίθεται άμεσα και από τα σημερινά Διεθνή Λογιστικά Πρότυπα. Τέλος, ακολούθησε νέα κωδικοποίηση με τον νόμο 2238/1994 που αποτέλεσε τη βάση του ελληνικού φορολογικού συστήματος μέχρι και τις ισχύουσες διατάξεις.

Συνοψίζοντας, ο όρος φορολογία εισοδήματος στη χώρα μας έχει δεχθεί μέχρι και σήμερα πολλές αλλαγές και τροποποιήσεις ώστε να είναι πιο ορθή και δίκαιη η φορολόγηση των πολιτών. Τέτοιες αλλαγές αφορούν κυρίως την αλλαγή της φορολογικής κλίμακας, τις εκπτώσεις δαπανών, την διαφοροποίηση σχετικά με τον τρόπο έκπτωσης αυτών και τις αλλαγές που αναφέρονται στα τεκμήρια διαβίωσης.

### **3.5 Η Έννοια του Φόρου**

Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό του Γάλλου οικονομολόγου G. Jeze, Ο φόρος αποτελεί αναγκαστική εισφορά που καταβάλλεται από τον πολίτη και την επιχείρηση, χωρίς ειδική αντιπαροχή και την εισπράττει το κράτος για να αντιμετωπίσει τις δημόσιες δαπάνες. Η αντιπαροχή, όμως, έχει γενικότερο χαρακτήρα, αφού με τους φόρους το κράτος διαμορφώνει το οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο όλων των πολιτών. Το ποσό του φόρου που πληρώνει κάθε πολίτης εξαρτάται από τη φορολογική του βάση και το φορολογικό συντελεστή. Φορολογική βάση είναι το εισόδημα, η περιουσία και η δαπάνη του φορολογούμενου. Ο φορολογικός συντελεστής είναι το ποσό του φόρου που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα της φορολογικής βάσης και εκφράζεται ως ποσοστό. Οι φόροι μπορούν να διακριθούν με διάφορα κριτήρια. Ένα χρήσιμο κριτήριο είναι η φορολογική βάση του φόρου έτσι διακρίνουμε τους φόρους σε: φόρους εισοδήματος, φόρους δαπάνης και φόρους περιουσίας.

Οι φόροι εισοδήματος, που λέγονται και άμεσοι φόροι, υπολογίζονται με βάση το εισόδημα του φορολογούμενου προσώπου, που μπορεί να είναι κάποιο φυσικό πρόσωπο, δηλαδή κάποιος άνθρωπος, ή κάποιο νομικό πρόσωπο, δηλαδή μια επιχείρηση ή εταιρεία για παράδειγμα. Για τον προσδιορισμό του εισοδήματος, επί του οποίου καταβάλλεται ο φόρος, λαμβάνονται υπόψη διάφορες απαλλαγές και εκπτώσεις. Ο φόρος περιουσίας καταβάλλεται επί της καθαρής αξίας της περιουσίας. Φόροι δαπάνης είναι ποσά που πληρώνει ο αγοραστής, όταν αγοράσει το προϊόν στο οποίο επιβάλλεται ο φόρος και έτσι η τιμή του προϊόντος αυξάνεται. Στους φόρους δαπάνης, που λέγονται και έμμεσοι, περιλαμβάνονται και οι δασμοί, που ουσιαστικά είναι φόροι επί εισαγόμενων προϊόντων. Σε πολλά εισαγόμενα προϊόντα, τα χαρακτηριζόμενα ως πολυτελή, ο δασμός είναι πολύ μεγάλος ( Φινοκαλιώτης Κ., 2011).

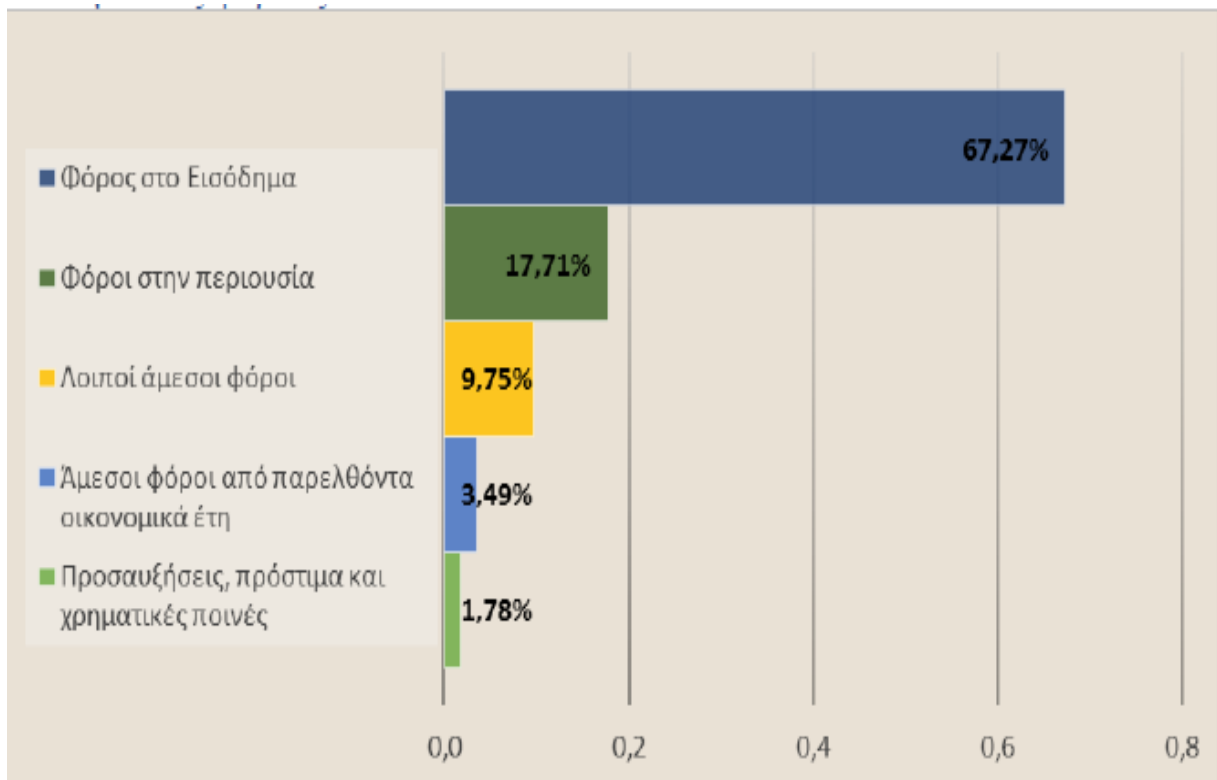
Ωστόσο μια διαφορετική διατύπωση για τον όρο του φόρου υποστηρίζει, φόρος είναι το μονομερές αναγκαστικό μέσο μετάθεσης πόρων απ' τον ιδιωτικό προς το δημόσιο τομέα, οι οποίοι είναι αναγκαίοι για την κάλυψη των δημοσίων βαρών. Συνεπώς, η φορολογία αποτελεί μία από τις πηγές εσόδων του δημοσίου τομέα, πηγές οι οποίες καλύπτουν τις δημόσιες δαπάνες. Έτσι οι πολίτες υποχρεούνται σε υλική θυσία για τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού και την παροχή δαπανών όπως παραδείγματος χάρη οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων, οι δαπάνες για την παιδεία, την υγεία και την εθνική άμυνα. Η πληρωμή των φόρων δεν αντιστοιχεί σε ειδικό αντάλλαγμα, αλλά στο γενικό σύνολο που είναι απαραίτητο για την ύπαρξη και ευημερία του εκάστοτε πολίτη στο κοινωνικό σύνολο.

Επιπλέον, θα πρέπει να διαχωρίσουμε την έννοια του τέλους από αυτή του φόρου. Σε αντίθεση με τους φόρους, στην περίπτωση των τελών η χρηματική καταβολή αποτελεί αντιπαροχή για τον καταβάλλοντα. Έχει δηλαδή χαρακτήρα ανταποδοτικό. Παραδείγματα είναι το τέλος έκδοσης άδειας ανέγερσης οικοδομής, τα τέλη χαρτοσήμου άσκησης επιτηδεύματος, τα τέλη στάθμευσης αυτοκινήτων ή τα ταχυδρομικά τέλη. Ενώ τα τέλη υποδηλώνουν ειδική αντιπαροχή προς εκείνον που τα καταβάλλει, στην περίπτωση των φόρων η αντιπαροχή είναι γενική (Δ. Σταματόπουλος-Α. Καραβοκύρης, 2011).

Αξίζει να σημειωθεί ό,τι οι φόροι διαχωρίζονται σε: άμεσους και έμμεσους φόρους. Άμεσοι φόροι είναι οι φόροι εκείνοι τους οποίους υφίσταται οριστικά ο φορολογούμενος, ώστε να συμπίπτει στο ένα και το αυτό πρόσωπο κατά κανόνα τόσο η ιδιότητα του φορολογούμενου οφειλέτη όσο και η ιδιότητα εκείνου που φέρνει το βάρος της φορολογικής επιβάρυνσης. Έμμεσοι φόροι είναι οι φόροι εκείνοι τους οποίους καταβάλλει μεν ο φορολογούμενος στο δημόσιο ταμείο, αλλά υπάρχει τελικά διάσταση φορολογικού οφειλέτη και φορολογούμενου (Καλυβιανάκης Κ., 1993).

Στο παρακάτω Γράφημα 1, παρουσιάζεται το ποσοστό συμμετοχής της κάθε μείζονος κατηγορίας στο σύνολο των άμεσων φόρων, με τα έσοδα από φόρους στο εισόδημα και τα έσοδα από φόρους στην περιουσία να κατέχουν τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής (67,27% και 17,71% αντίστοιχα).

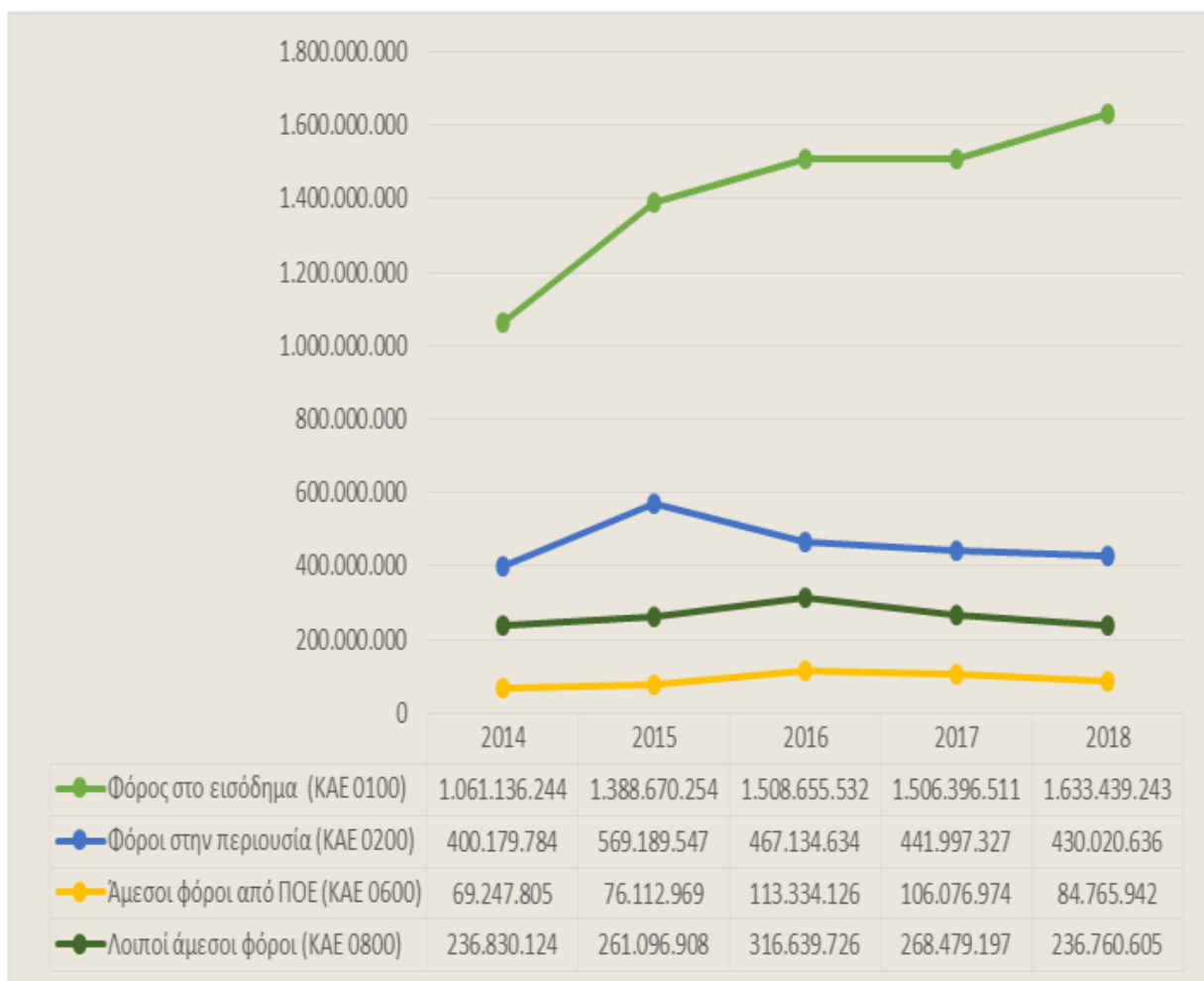
**Γράφημα 1 - Ποσοστό συμμετοχής μείζονων κατηγοριών στα συνολικά έσοδα από άμεσους φόρους.**



*Πηγή δεδομένων: Έκθεση εσόδων Νοεμβρίου 2018 ΑΑΔΕ, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.*

Τα έσοδα από λοιπούς άμεσους φόρους, κινήθηκαν ανοδικά κατά το μήνα Νοέμβριο μεταξύ των ετών 2014-2015 και 2015-2016, ενώ η αυξητική τους πορεία αντιστρέφεται τον μήνα Νοέμβριο των ετών 2017 και 2018 όπου και επιστρέφουν στα επίπεδα του 2014. Η υποχώρηση του επιπέδου των εσόδων της εν λόγω κατηγορίας τον μήνα Νοέμβριο κατά την τελευταία διετία αποδίδεται, εν μέρει, στη σύσταση του Ενιαίου Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (Ε.Φ.Κ.Α) και στη λειτουργία του από 1.1.2017 (άρθρα 51 και 56 του ν. 4387/2016), με τα έσοδα από εισφορές συνταξιοδότησης να αποτελούν πλέον πόρους του νομικού προσώπου. Αναλυτικά παρουσιάζονται στο παρακάτω Γράφημα 2.

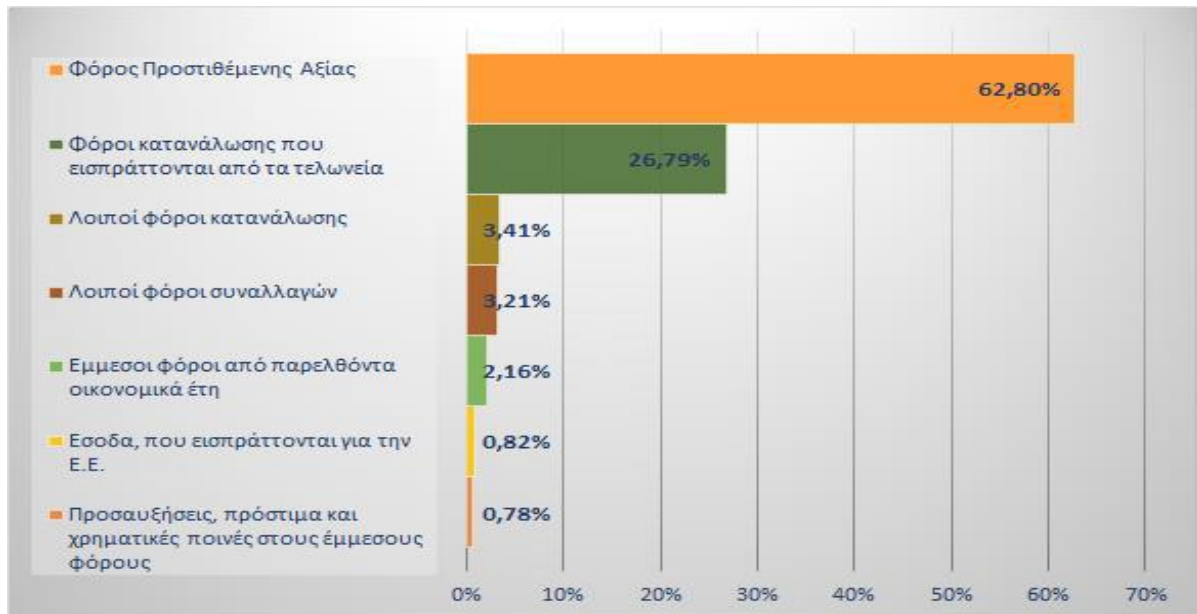
**Γράφημα 2 - Διαχρονική εξέλιξη των μείζονων κατηγοριών των άμεσων φόρων κατά τον μήνα Νοέμβριο (πενταετία 2014-2018)**



Πηγή δεδομένων: Έκθεση εσόδων Νοεμβρίου 2018 ΑΑΔΕ, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Στο Γράφημα 3 παρουσιάζεται το ποσοστό συμμετοχής της κάθε μείζονος κατηγορίας στο σύνολο των έμμεσων φόρων, με τα έσοδα αθροιστικά από τον Φ.Π.Α. και από τους φόρους κατανάλωσης που εισπράττονται από τα Τελωνεία να κατέχουν πολύ υψηλό ποσοστό συμμετοχής (89,59%) στα συνολικά έσοδα από έμμεσους φόρους.

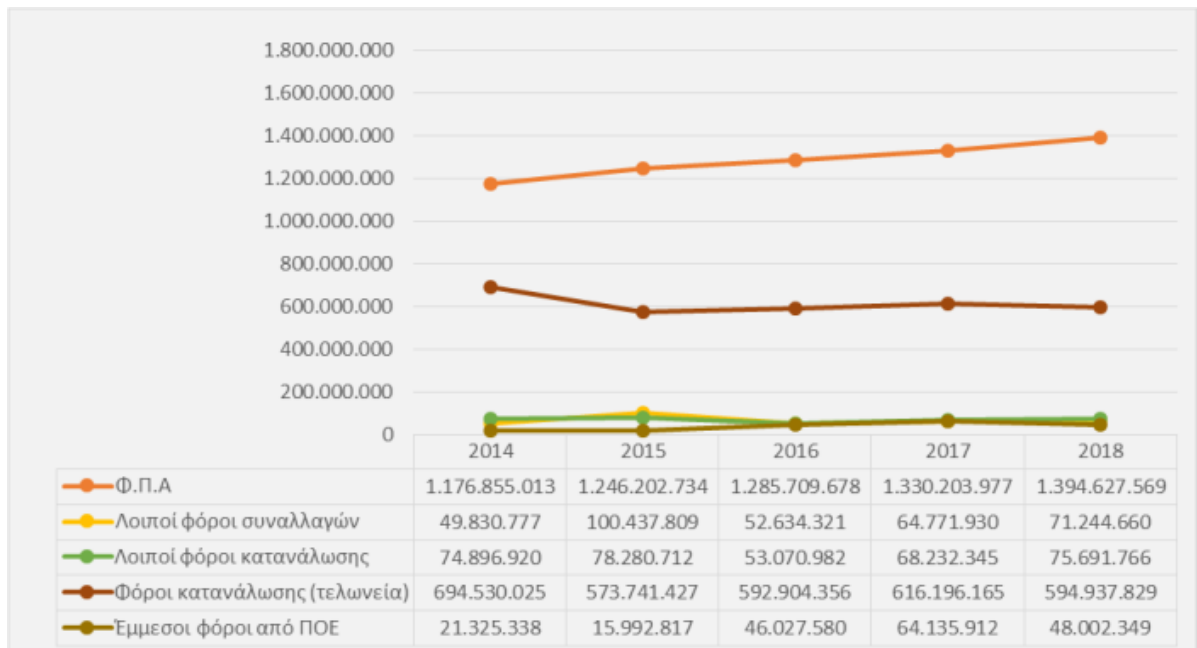
**Γράφημα 3 - Ποσοστό συμμετοχής μείζονων κατηγοριών έμμεσων φόρων στα συνολικά έσοδα από έμμεσους φόρους.**



Πηγή δεδομένων: Έκθεση εσόδων Νοεμβρίου 2018 ΑΑΔΕ, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Τέλος, κρίνεται σκόπιμο να σημειώσουμε ότι κατά την περίοδο αναφοράς έχουν εισπραχθεί περισσότερα έσοδα σε απόλυτο μέγεθος το έτος 2018 σε σχέση με το έτος 2014 που αποτελεί το αρχικό έτος της πενταετίας.

**Γράφημα 4 - Διαχρονική εξέλιξη των σημαντικότερων μείζονων κατηγοριών των έμμεσων φόρων κατά τον μήνα Νοέμβριο (πενταετία 2014-2018).**



Πηγή δεδομένων: Έκθεση εσόδων Νοεμβρίου 2018 ΑΑΔΕ, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.



### 3.6 Φορολογικά Έσοδα και Οικονομική Ανάπτυξη

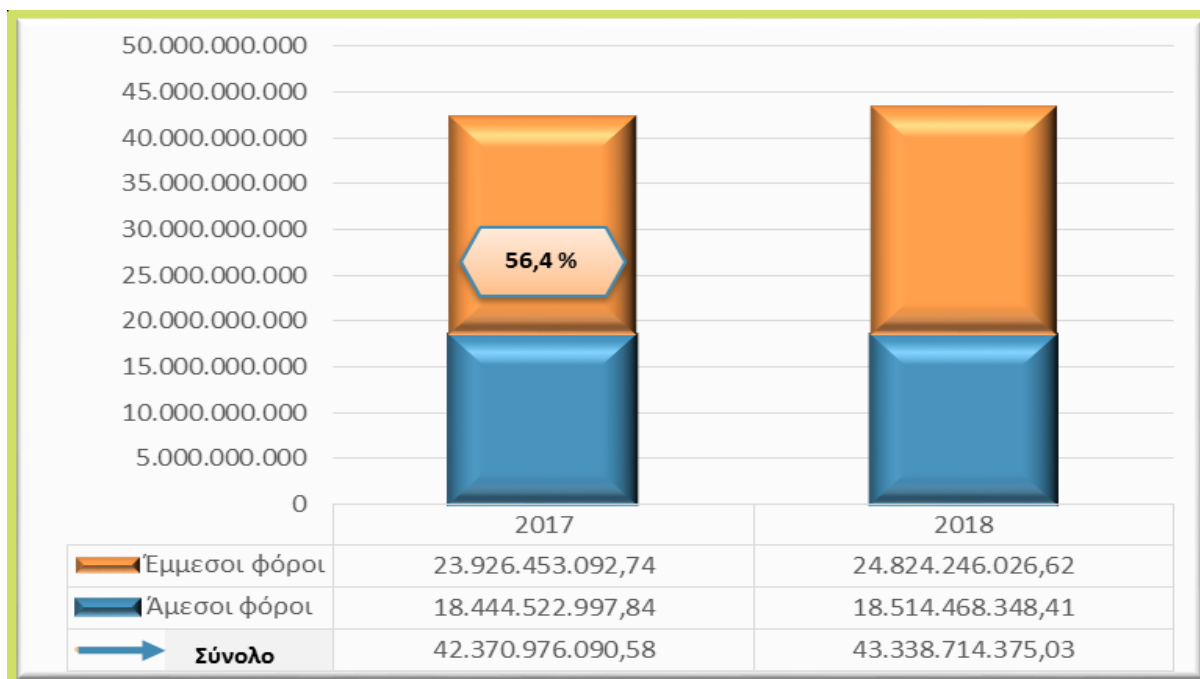
Όπως είναι αναμενόμενο, η αύξηση των φορολογικών συντελεστών και η ταυτόχρονη μείωση των φορολογικών εσόδων κατά τα τελευταία έτη, επιδρά αρνητικά στην ανάπτυξη της χώρας. Ωστόσο, σύμφωνα με τη έκθεση εσόδων Νοεμβρίου 2018 της ΑΑΔΕ για την εξέλιξη και τη διακύμανση των φορολογικών εσόδων της χώρας τα νούμερα παρουσιάζουν συγκρατημένη θετική βελτίωση.

Σύμφωνα με την πρόσφατη οικονομική μελέτη της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ), διαπιστώνεται ότι τα φορολογικά έσοδα συσχετίζονται θετικά με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Επιπλέον, από την έκθεση της ΑΑΔΕ αναλύεται η πορεία των φορολογικών εσόδων, με βάση τα στοιχεία εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού, σε τροποποιημένη ταμειακή βάση, για τον Νοέμβριο του 2018. Μεταξύ άλλων, κατά την ανάλυση, συγκρίνονται τα έσοδα του Νοεμβρίου τρέχοντος έτους με τα αντίστοιχα του προηγούμενου έτους και αιτιολογούνται αποκλίσεις σε σημαντικές κατηγορίες εσόδων. Η ανάλυση ακολουθεί τη δομή και τους κωδικούς αριθμούς εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού, ενώ σημειώνεται ότι τα στοιχεία αφορούν σε έσοδα προ επιστροφών φόρου, όπως λαμβάνονται από την αρμόδια Διεύθυνση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους.

Σωρευτικά για την περίοδο Ιανουαρίου - Νοεμβρίου 2018, τα φορολογικά έσοδα ανέρχονται σε 43.338.714.375,03 €, αυξημένα κατά 2,28% (ήτοι 967,74 εκ. €) σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2017, όπου τα έσοδα ανήλθαν σε 42.370.976.090,58 € και υψηλότερα κατά 1,49% σε σχέση με τον αναθεωρημένο στόχο ενδεκαμήνου (42.701.949.212,00 €) (Γράφημα 1). Η υπέρβαση στο σύνολο του ενδεκαμήνου, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αυξημένη εισπραξιμότητα εσόδων παρελθουσών χρήσεων, κυρίως της έμμεσης αλλά και της άμεσης φορολογίας, τα οποία παρά τη βαθμιαία εξασθένιση της επίδρασης του ν.4446/2016 διατηρούνται σε υψηλά επίπεδα. Αξιοσημείωτη αύξηση το ενδεκάμηνο του 2018 καταγράφεται και στα έσοδα από παρακρατούμενους φόρους σε μισθούς και συντάξεις ως απόρροια των αλλαγών που επήλθαν με τα άρθρ. 69, ν.4472/2017 και άρθρ. 115, ν.4549/2018. Τέλος, σημαντική συμβολή στην παρατηρούμενη τάση των εσόδων είχαν και τα αυξημένα έσοδα από ΦΠΑ καθώς και των λοιπών φόρων κατανάλωσης. Σύμφωνα με τη διάρθρωση των συνολικών φορολογικών εσόδων την περίοδο Ιανουαρίου - Νοεμβρίου 2018 (Γράφημα 1), οι άμεσοι φόροι ανέρχονται στο 42,72% και οι έμμεσοι φόροι στο 57,28% των συνολικών φορολογικών εσόδων. Τα ποσοστά συμμετοχής των άμεσων και

έμμεσων φόρων στα συνολικά φορολογικά έσοδα της περιόδου Ιανουαρίου - Νοεμβρίου 2017 ανέρχονταν σε 43,53% και 56,47%, αντίστοιχα. Επιπρόσθετα, από την συγκεκριμένη έκθεση προκύπτει ότι η αύξηση των φορολογικών εσόδων μεταξύ 2017 και 2018 σε επίπεδο ενδεκαμήνου αποδίδεται κατά βάση στην αύξηση των εσόδων από έμμεσους φόρους (897,79 εκ.€) και λιγότερο στην αύξηση των εσόδων από άμεσους φόρους (69,95 εκ.€).

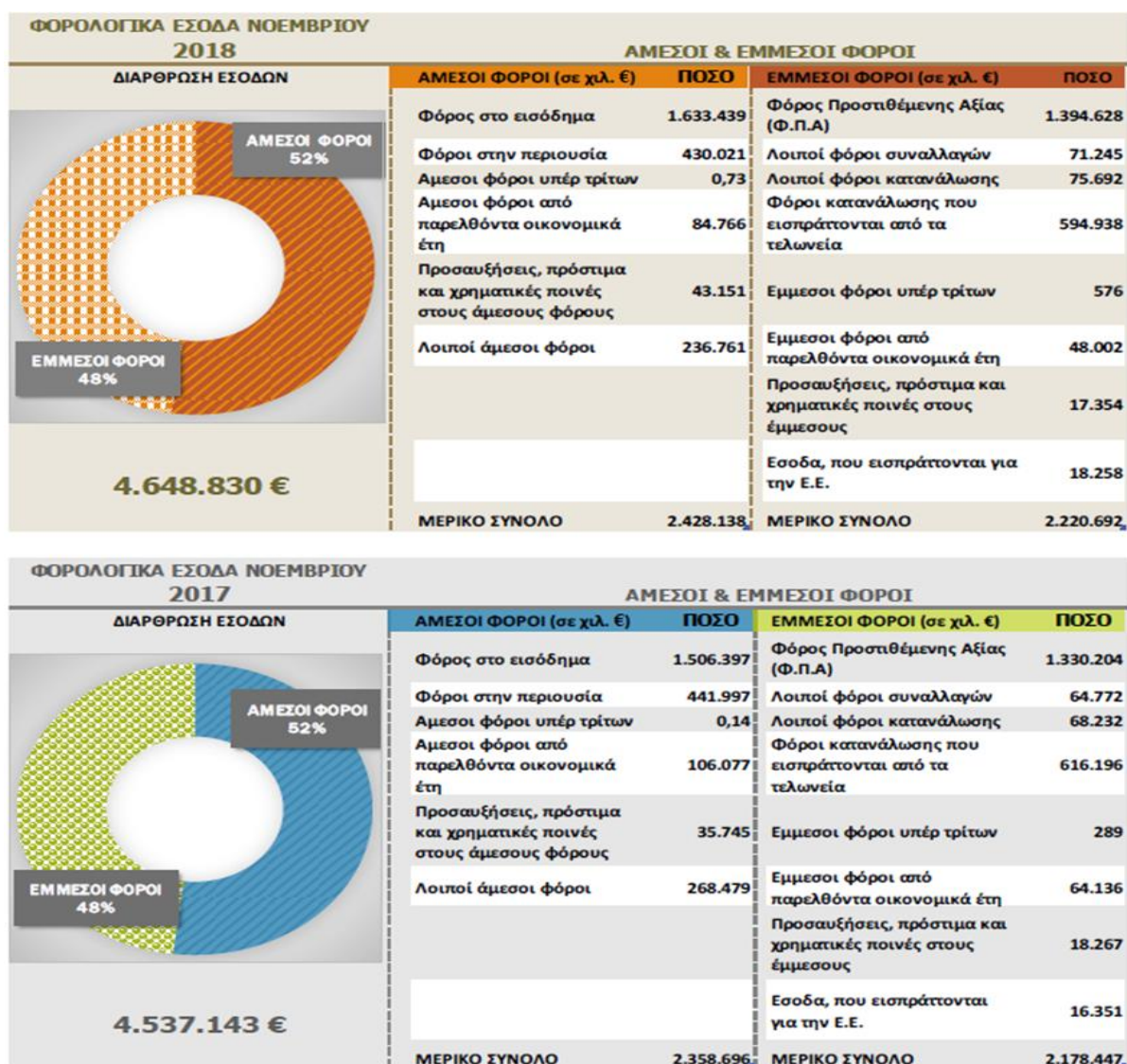
**Γράφημα 5 - Διάρθρωση συνολικών φορολογικών εσόδων 2017 & 2018 σε άμεσους και έμμεσους φόρους σε επίπεδο ενδεκαμήνου.**



Πηγή δεδομένων: Έκθεση εσόδων Νοεμβρίου 2018 ΑΑΔΕ, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Για τον μήνα Νοέμβριο 2018, τα φορολογικά έσοδα ανέρχονται σε 4.648.830.305,51 €, αυξημένα κατά 2,46% (ήτοι 111,69 εκ. €) σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2017, όπου τα έσοδα ανέρχονταν σε 4.537.143.082,71€ (Γράφημα 2). Σύμφωνα με τη διάρθρωση των φορολογικών εσόδων τον Νοέμβριο του 2018, οι άμεσοι φόροι ανέρχονται στο 52,23% και οι έμμεσοι φόροι στο 47,77% των φορολογικών εσόδων. Τον Νοέμβριο του 2017, τα έσοδα από άμεσους φόρους αντιστοιχούσαν στο 51,99% των φορολογικών εσόδων και τα έσοδα από έμμεσους φόρους στο 48,01%. Σημειώνεται ότι τα έσοδα από άμεσους φόρους τον Νοέμβριο του 2018 παρουσίασαν αύξηση κατά 69,44 εκ. € (ήτοι 2,94%), ενώ τα έσοδα από έμμεσους φόρους αυξήθηκαν κατά 42,24 εκ. € (ήτοι 1,94%) σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2017.

Γράφημα 6 - Συνοπτική παρουσίαση των φορολογικών εσόδων Νοεμβρίου 2018 & 2017.



Πηγή δεδομένων: Έκθεση εσόδων Νοεμβρίου 2018 ΑΑΔΕ, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Τα έσοδα από άμεσους φόρους υπερβαίνουν συστηματικά τα έσοδα από έμμεσους φόρους την τελευταία τετραετία για τον μήνα Νοέμβριο. Ειδικότερα, τα έσοδα από άμεσους φόρους σημείωσαν αξιοσημείωτη άνοδο κατά τον μήνα Νοέμβριο 2015, κατέγραψαν την υψηλότερη επίδοση της πενταετίας τον Νοέμβριο του 2016 και έκτοτε παραμένουν με ελαφρές διακυμάνσεις στα ίδια επίπεδα. Στον αντίποδα, τα έσοδα από έμμεσους φόρους καταγράφουν σταθερά αυξητική πορεία τον μήνα Νοέμβριο με χαμηλό ωστόσο ρυθμό την τετραετία 2015-2018. Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης των φορολογικών εσόδων είναι η διατήρηση υψηλότερου επιπέδου άμεσων φόρων τον μήνα Νοέμβριο την τελευταία τετραετία με τη διαφορά ανάμεσα στις δύο κατηγορίες φόρων, ωστόσο, να μειώνεται κατά τη διετία 2017-2018 σε σχέση με τη διετία 2015- 2016.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4<sup>ο</sup>

## ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

### 4.1 Εισαγωγή

Η έννοια της φορολογικής ηθικής είναι πολύ σημαντική για την εξέλιξη των φορολογικών καθεστώτων και στην ύπαρξη οικονομικής ευημερίας. Οι φορολογούμενοι με ανεπτυγμένη φορολογική κουλτούρα αντιλαμβάνονται ότι τα φορολογικά έσοδα της χώρας τους επιστρέφουν σε αυτούς, είτε βελτιώνοντας το βιοτικό τους επίπεδο είτε επιβάλλοντάς τους μελλοντικά χαμηλότερη φορολογία.

### 4.2 Φορολογική Ηθική

Πολλές φορές ο όρος φορολογική ηθική έρχεται σε σύγκρουση με τον όρο φοροδιαφυγή, καθώς η φοροδιαφυγή αναφέρεται στην συμπεριφορά με την οποία το άτομο εκούσια προβαίνει σε διάφορες ενέργειες για να αποφύγει πλήρως ή να πληρώσει λιγότερους φόρους. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος φορολογική ηθική συγχέεται με τον όρο φορολογική συνείδηση η οποία εμπεριέχει ‘τους κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν τους πολίτες ως φορολογούμενους στη σχέση τους με την κυβέρνηση (Song & Yarborough, 1978).

Ο υπολογισμός της φορολογικής ηθικής βοηθά να διαλευκανθεί το φαινόμενο της σκιώδους οικονομίας, γιατί οι έρευνες δεν μπορούν να βγάλουν άμεσα μετρήσιμα αποτελέσματα για το μέγεθός της, αφού φυσικά κανείς σχεδόν δεν θέλει να απαντήσει ειλικρινά ή να αποκαλύψει εάν έχει διαπράξει οικονομικές ατασθαλίες. Συνεπώς, διερευνάται η φορολογική ηθική του εκάστοτε ατόμου όπου βασίζεται η υπόθεση ότι ο υψηλότερος βαθμός φορολογικής ηθικής δημιουργεί εσωτερικά κίνητρα πληρωμής των φόρων, φορολογικής συμμόρφωσης και μείωσης του μεγέθους της σκιώδους οικονομίας και το αντίθετο δηλαδή τα άτομα με χαμηλό βαθμό φορολογικής ηθικής είναι πιο επιρρεπή στη φοροδιαφυγή (Torgler & Schneider, 2007).

Η φορολογική ψυχολογία είναι ένας νέος τομέας των δημόσιων οικονομικών. Κύριο καθήκον του είναι να αναλύσει την αντίσταση στην άμεση φορολογία των ατόμων σύμφωνα με τη γενική φορολογική νοοτροπία που στηρίζεται στην ευρύτερη φορολογική νοοτροπία του εκάστοτε έθνους. Η φορολογική ηθική χρησιμοποιείται ως ομπρέλα στη φορολογική

βιβλιογραφία που αναφέρεται σε όλα τα μη χρηματικά κίνητρα για συμμόρφωση με το φορολογικό νόμο (Olsen et al, 2012).

### 4.3 Φορολογική Ηθική και Συμμόρφωση

Το φορολογικό περιβάλλον πρέπει να εξετάζεται συνολικά και από διαφορετικές οπτικές γωνίες, καθώς αποτελεί μέρος ενός οικονομικού συστήματος. Το περιβάλλον καθορίζεται από το ισχύον φορολογικό σύστημα και αποτελείται από τους φορολογούμενους και τους αρμόδιους επαγγελματίες, τους επιβάλλοντες και ελεγκτές για τη φορολογική συμμόρφωση με βάση το σχετικό νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο και τους φόρους με τις διαδικασίες επιβολής και είσπραξής τους.

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι τα έθνη με χαμηλότερα επίπεδα φορολογικής ηθικής έχουν υψηλότερα ποσοστά φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής, γεγονός που προκύπτει από σχετικές έρευνες. Πράγματι, σύμφωνα με τον Kirchgässner, η φορολογική ηθική έχει σημαντικές επιδράσεις στη συμπεριφορά των φορολογούμενων και συνεπώς, στην παραοικονομία. Επιπλέον, γένεται αντιληπτό ότι η φορολογική συνείδηση, μεταξύ άλλων, εξαρτάται από συγκεκριμένες θεσμικές συνθήκες, από την αντιμετώπιση των πολιτών από το κράτος, από την εμπιστοσύνη τους στο πολιτικό και νομικό σύστημα και από το βαθμό συμμετοχής τους στις δημοσιονομικές αποφάσεις (Kirchgässner, 2010).

Στη διεθνή βιβλιογραφία είναι αρκετά διαδεδομένη η άποψη ότι εκείνοι που αποφασίζουν να μην είναι συμμορφωμένοι με τις φορολογικές τους υποχρεώσεις, δηλαδή, όσοι εντάσσονται στην κατηγορία των «φοροφυγάδων», λαμβάνουν την απόφαση ζυγίζοντας τα οφέλη και τα κόστη από την επιλογή τους. Αν τα κόστη για την μη συμμόρφωση υπερβαίνουν τα οφέλη από τη συμμόρφωση, τότε η ορθολογική τους επιλογή είναι η συμμόρφωση με τον νόμο. Αν από την άλλη πλευρά, τα οφέλη από την μη συμμόρφωση υπερβαίνουν τα κόστη από τη συμμόρφωση, τότε επιλέγουν την μη συμμόρφωση. Σε αυτό το μοτίβο, η μη συμμόρφωση θεωρείται ως επικίνδυνη επιλογή αν:

- ο κίνδυνος από την αποκάλυψή της είναι μεγάλος
- οι ποινές που σχετίζονται με τη μη συμμόρφωση είναι υψηλές και
- η μη συμμόρφωση αντιμετωπίζεται άμεσα από τις φορολογικές και δικαστικές αρχές.

Αυτή είναι, επιγραμματικά, η βασική λογική που διέπει τις αποφάσεις της φορολογικής αρχής και σχετίζεται με επιλογές που στοχεύουν στην αποτροπή του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Μία καθαρά οικονομική ανάλυση του «στοιχήματος» της φοροδιαφυγής συνεπάγεται ότι τα

περισσότερα άτομα θα διέφευγαν της καταβολής φόρων εφόσον λειτουργούσαν ορθολογικά, διότι είναι εξαιρετικά απίθανο να συλληφθούν και να τιμωρηθούν (Alm, McClelland & Schulze, 1992). Η αντιλαμβανόμενη πιθανότητα αντίχρευσσης των παραβατών είναι υποκειμενική, γεγονός το οποίο συνιστά ότι η αντίληψη του ατόμου ότι θα εντοπιστεί από τις φορολογικές αρχές είναι αρκετά υψηλότερη από τις αντικειμενικές πιθανότητες εντοπισμού (Feld & Frey, 2005).

Ο Doerrenberg, ανέπτυξε μια θεωρία σχετικά με την οποία προβλέπει ότι οι φορολογούμενοι με υψηλότερη φορολογική συνείδηση φορολογούνται περισσότερο, επειδή η φορολόγηση τους έχει χαμηλότερο κόστος για τις αρχές. Πιο συγκεκριμένα, οι εν λόγω συγγραφείς αναφέρουν ότι εισοδηματικές ομάδες με υψηλά επίπεδα φορολογικής συνείδησης αντιμετωπίζουν συστηματικά υψηλότερους μέσους και οριακούς συντελεστές φορολόγησης. Αυτό το φαινόμενο είναι απαράδεκτο αφού πέρα από τον κίνδυνο απώλειας της φορολογικής συνείδησης που αυτοί οι φορολογούμενοι επιδεικνύουν εξαιτίας της αδικίας που υφίστανται, καταστρατηγείται η έννοια της ίσης μεταχείρισης από τον νόμο (Doerrenberg, 2012).

Παράγοντες που συμβάλουν στην επιτυχία της διαδικαστικής δικαιοσύνης για την φορολογική συμμόρφωση είναι το αίσθημα νομιμότητας που έχουν οι φορολογούμενοι για τις αποφάσεις της φορολογικής αρχής. Η δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος, η δαπάνη των φορολογικών εσόδων, η αποτελεσματικότητα της διοίκησης, η στάση του κράτους έναντι των φορολογουμένων και η οριζόντια φορολογική επιβάρυνση των πολιτών πρέπει να συνυπολογιστούν ως παράγοντες για να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το ερώτημα γιατί οι άνθρωποι δεν πληρώνουν φόρους. Έτσι, υπάρχουν πολλά θέματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Η δικαιοσύνη προωθείται καλύτερα μέσω της διαδικαστικής δικαιοσύνης. Η δίκαιη αντιμετώπιση από την φορολογική αρχή, ενισχύει τους κοινωνικούς δεσμούς μεταξύ αυτών που έχουν τη διοικητική αρμοδιότητα, εκείνων που κατέχουν την πολιτική εξουσία και της ευρύτερης κοινωνικής ομάδας στην οποία και οι δύο ανήκουν. Η παραπάνω σχέση υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι εσωτερικεύουν τους κανόνες και τις αξίες της ομάδας στην οποία ανήκουν δηλαδή θεωρούν την εξουσία της ομάδας ως νόμιμη και εφαρμόζουν τους νόμους αυτής της ομάδας. Ουσιαστικά, οι ομαδικοί κανόνες σχετίζονται με τους ηθικούς κανόνες που αναμένεται να υπάρχουν στην κοινωνία. Επιπρόσθετα, η ταύτιση άμεσα επηρεάζει τη συμπεριφορά συμμόρφωσης, καθώς αυτός που ταυτίζεται πιο πολύ με μια ομάδα, φροντίζει να διασφαλίζει τα αποτελέσματα της ομάδας να είναι και για το δικό του όφελος. Η φοροδιαφυγή μπορεί να ωφελεί ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, είναι όμως επιζήμια για την ομάδα στο σύνολό της. Επιστημονικές έρευνες των τελευταίων χρόνων

έδειξαν ότι η νομιμότητα και η κοινωνική ταύτιση έχουν τη δυνατότητα να προβλέπουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τη συμπεριφορά φορολογικής συμμόρφωσης από ό,τι η αντιλαμβανόμενη επικινδυνότητα για την ύπαρξη διοικητικών και δικαστικών ποινών. Οι αντιλήψεις για νομιμότητα και κοινωνική ταύτιση διαμεσολαβούν στο αποτέλεσμα της διαδικαστικής δικαιοσύνης για την φορολογική συμμόρφωση. Επίσης, τα αισθήματα στιγματισμού παίζουν έμμεσο ρόλο στην πρόβλεψη της συμμόρφωσης μέσω της αντίληψης για νομιμότητα και της ταύτισης του πολίτη ως φορολογικά συμμορφωμένου. Τα υψηλότερα επίπεδα στιγματισμού έχουν άμεση σχέση με τα χαμηλότερα επίπεδα αντιλαμβανόμενης νομιμότητας και τα υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής ταύτισης (Γιάννης Μάρκοβιτς *txs*, 2018).

Αυτό που θα μπορούσε να εξωθήσει τους πολίτες να συμπεριφερθούν έντιμα, και να παρέχουν ορθές πληροφορίες έτσι ώστε να βελτιωθεί το ποσοστό συμμόρφωσης είναι ένα εσωτερικό κίνητρο καταβολής φόρων το οποίο αποκαλείται «φορολογική ηθική» (Feld & Frey, 2002). Για παράδειγμα, οι Graetz & Wilde αναφέρουν ότι «η αυξημένη φορολογική συμμόρφωση μπορεί να εξηγηθεί είτε από τη δέσμευση του φορολογούμενου αναφορικά με τις υποχρεώσεις του και το σεβασμό του απέναντι στο νόμο είτε από την έλλειψη ευκαιριών να φοροδιαφύγει». Όταν αυτοί οι παράγοντες αποκτούν μικρότερη σημασία, τότε το επίπεδο ηθικής επιδεινώνεται (Benabou, 1996). Ως αποτέλεσμα, η ηθική διαφθορά προσδιορίστηκε ως η κυρίαρχη αιτία της μειούμενης φορολογικής συμμόρφωσης (Schwartz & Orleans, 1967, Slemrod, 1992).

#### **4.4 Κρίσιμοι Παράγοντες Φορολογικής Ηθικής**

Καθοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την φορολογική ηθική παγκοσμίως, αφορούν την εθελούσια συμμόρφωση και τα πρότυπα δεοντολογίας του φορολογούμενου που είναι εξαιρετικά σημαντικά. Σημαντική είναι επίσης η στάση της δημοσιονομικής και φορολογικής πολιτικής, οι έλεγχοι και η ελεγκτική εμπειρία, οι σωστές βάσεις κατανομής της φορολογικής επιβάρυνσης καθώς και η ισότητα και αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης, δηλαδή γενικότερα η επικρατούσα ηθική και δεοντολογία των αρμόδιων φορέων και επαγγελματιών.

Ουσιαστικά η έννοια της φορολογικής ηθικής θα μπορούσε να διαχωρισθεί σε δύο κύριους καθοριστικούς παράγοντες, θεσμικούς και κοινωνικοοικονομικούς. Οι θεσμικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική ηθική, αφορούν άμεσα κυρίως την εκάστοτε

κυβέρνηση. Συγκεκριμένα αφορούν τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι πολίτες το πώς και που δαπανώνται οι φόροι και ως εκ τούτου, αυτό μπορεί να επηρεάσει την προθυμία τους να τους πληρώσουν. Αυτοί οι παράγοντες περιλαμβάνουν επίσης, την υποστήριξη της δημοκρατίας, την εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και τις προτιμήσεις για αναδιανομή του πλούτου. Από την άλλη μεριά στους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική ηθική, περιλαμβάνονται η οικογενειακή κατάσταση, η θρησκεία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, η επαγγελματική κατάρτιση, η οικονομική κατάσταση, αλλά και τα οικονομικά προβλήματα (Prebble & Prebble, 2010).

Ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής στις αναπτυσσόμενες χώρες και στις χώρες που αλλάζουν οικονομική κατεύθυνση είναι το πως θα πετύχουν υψηλά επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης. Το θέμα αυτό είναι ανεξάρτητο από το συνολικό φόρο που θα λάβει το κράτος από το ΑΕΠ. Επιπρόσθετα, ακόμη και αν κάποιος ξεκινά από τη θέση ότι η κυβέρνηση θα πρέπει να εφαρμόσει χαμηλή φορολογία, η υψηλή φορολογική συμμόρφωση είναι αναγκαία για την αποδοτικότητα και την ισότητα καθώς και για την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου. Το ζήτημα της φοροδιαφυγής είναι, σε αντίθεση με άλλες παράνομες δραστηριότητες, άρρηκτα συνδεδεμένο με τα μέσα του φορολογικού ελέγχου και με το ότι η κυβέρνηση επιχειρεί να χρησιμοποιήσει τα έσοδα κατά την εκτέλεση της οικονομικής πολιτικής της. Η μείωση της φοροδιαφυγής βελτιώνει τα έσοδα της κυβέρνησης οδηγώντας την σε λαϊκές πολιτικές, όπου πολλές φορές οφείλεται στην ανάπτυξη μίας διεφθαρμένης αστικής τάξης. Ωστόσο, η μείωση της φοροδιαφυγής δεν είναι απλώς θέμα εφαρμογής αυστηρότερων ποινών και αύξησης συχνότητας των ελέγχων. Οι ακραίες κυρώσεις μπορεί να γυρίσουν εις βάρος της εκάστοτε κυβέρνησης που τις άσκησε, δημιουργώντας ένα σκηνικό στο οποίο η δωροδοκία και η διαφθορά είναι πιο διαδεδομένες και το τελικό αποτέλεσμα μπορεί να είναι η χαμηλότερη φορολογική συμμόρφωση και μια γενική απώλεια εμπιστοσύνης στα δημόσια ιδρύματα. Ο σχεδιασμός αποτελεσματικών πολιτικών για τη μείωση της φοροδιαφυγής απαιτεί την κατανόηση των συμπεριφορών με στόχο την αλλαγή νοοτροπίας των φορολογούμενων. Η ατομική στάση απέναντι στη φορολογία είναι συνάρτηση κοινωνικών και πολιτιστικών προτύπων, και η αντίληψη των κανόνων που οδηγούν σε μία συμπεριφορά μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμο μέσο πολιτικής για να αποφευχθούν πιθανές παθολογείες. Ωστόσο, η αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης σχετίζεται με τις ατομικές αντιλήψεις ότι το φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο και ότι η κυβέρνηση παρέχει αγαθά και υπηρεσίες με τα φορολογικά έσοδα. Στο βαθμό που η εμπιστοσύνη στη δημοσιονομική ανταλλαγή συμβάλλει στην κοινωνική ομαλή λειτουργία



για αυτούς που πληρώνουν φόρους, αυτοί οι κανόνες είναι μια γενεσιουργός αιτία της φορολογικής συμμόρφωσης. Σε πολλές περιπτώσεις, η συμμόρφωση δεν αυξάνεται με την προσπάθεια επιβολής, αλλά το αποτέλεσμα είναι ακόμα και αντίθετο εάν το φορολογικό καθεστώς θεωρείται άδικο. Ουσιαστικά, όταν υπάρχει αξιοκρατία για την διανομή των φόρων και ο καθένας καταβάλλει το πόσο που του αναλογεί με όσα διαθέτει έχει ως αποτέλεσμα οι φορολογούμενοι να μην καταφεύγουν σε μη καταβολή των φόρων τους (Torgler B., 2007).

Επιπρόσθετα, όταν είναι συνετή και ορθολογική η διαχείριση των δημοσίων δαπανών και δεν γίνονται άσκοπες σπατάλες των εσόδων από τους φόρους, τότε οι φορολογούμενοι αισθάνονται ότι η θυσία τους αντισταθμίζεται από μεγάλο κοινωνικό όφελος με αποτέλεσμα να μην καταφεύγουν στην φοροδιαφυγή. Επιπλέον, το μορφωτικό επίπεδο των πολιτών διαμορφώνει σε αξιοσημείωτο επίπεδο την φορολογική τους ηθική. Οι άνθρωποι με υψηλότερη εκπαίδευση και τυπική απασχόληση είναι πιο πιθανό να έχουν μια βαθύτερη κατανόηση του ρόλου της φορολογίας στην οικονομία και την κοινωνία. Ωστόσο, διεθνή βιβλιογραφία ισχυρίζεται ότι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία άνθρωποι συμμορφώνονται περισσότερο ως προς την φορολόγηση, καθώς αντιλαμβάνονται εντονότερα λόγω των εμπειριών τους τις συνέπειες της διαφθοράς, δηλαδή τις κυρώσεις. Οι νεότεροι αντιμετωπίζουν με επιπολαιότητα και λιγότερη συνείδηση τις υποχρεώσεις που έχουν ως πολίτες ενός κράτους. Κλείνοντας, ένας ακόμα παράγοντας που καθορίζει τη φορολογική ηθική είναι και το φύλο των πολιτών καθώς οι γυναίκες παρουσιάζονται πιο υπάκουες στους κανόνες φορολόγησης από τους άντρες. Είναι ευρέως γνωστό ότι στη σύγχρονη εποχή, τα πράγματα έχουν διαφοροποιηθεί όσον αφορά το φύλο, εφόσον οι γυναίκες σήμερα είναι ανεξάρτητες και πιο επιρρεπείς στο ρίσκο σε σύγκριση με το παρελθόν. Αποκτούν πλέον με τη δική τους προσπάθεια την οικονομική τους ανεξαρτησία και διαθέτουν έντονη κριτική σκέψη. Συγχρόνως παρουσιάζονται να έχουν καλύτερη συναίσθηση των επιπτώσεων που προκύπτουν από παραβιάσεις και τείνουν στη λήψη αποφάσεων που φαίνονται πιο ακριβοδίκαιες (Philipp Doerrenberg & Andreas Peichl, 2010).

#### **4.5 Φορολογική Ηθική και Κράτος Δικαίου**

Πέραν των μέτρων που προτείνονται, βραχυπρόθεσμα ή και μακροπρόθεσμα, για την καταπολέμηση του φαινομένου της φοροδιαφυγής, μεγαλύτερη βαρύτητα ενδεχομένως θα πρέπει να δοθεί στην προσπάθεια αλλαγής της γενικότερης πεποίθησης των πολιτών αναφορικά με το κράτος και το φορολογικό σύστημα της χώρας, καθώς και στη δημιουργία

φορολογικής συνείδησης. Δηλαδή, να επιδιωχθεί η καλλιέργεια της αντίληψης της συνειδητής συμμόρφωσης προς τους φορολογικούς κανόνες με ταυτόχρονη καλλιέργεια της αντίληψης ότι η φοροδιαφυγή δεν αποτελεί μόνο παράβαση από νομικής πλευράς, αλλά και παράπτωμα από ηθικής και αξιακής πλευράς.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, οι συνεπείς φορολογούμενοι είναι αυτοί που θεωρούν τη φοροδιαφυγή ως ανήθικη πράξη, ενώ οι φορολογούμενοι των οποίων ο κοινωνικός περίγυρος φοροδιαφεύγει έχουν τάσεις φοροδιαφυγής και οι ίδιοι. Επιπλέον, σε κοινωνίες με συνοχή, τα φαινόμενα φοροδιαφυγής εμφανίζονται σαφώς μειωμένα, ενώ αντιθέτως η έλλειψη εμπιστοσύνης προς το κράτος και την κοινωνία μειώνει την ηθική αντίσταση των φορολογουμένων προς τη φοροδιαφυγή. Πιο συγκεκριμένα, η αντίληψη των πολιτών ως προς το δίκαιο χαρακτήρα του φορολογικού συστήματος και του επιμερισμού των φορολογικών βαρών διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη φορολογική τους συμμόρφωση. Επιπλέον, η έντονη δυσαρέσκεια των πολιτών ως προς την ανταποδοτικότητα του κράτους και την ύπαρξη φαινομένων διαφθοράς επιβαρύνει την εν λόγω αντίληψη και συνιστά αντικίνητρο για την καταβολή των φόρων που τους αναλογούν (Litina A., Palivos T., 2015).

Η Ελλάδα έχει ένα διογκωμένο και αναποτελεσματικό δημόσιο τομέα, ενώ σύμφωνα με την κατάταξη της Διεθνούς Διαφάνειας είναι στην πρώτη θέση των πιο διεφθαρμένων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ποιότητα των αγαθών και των υπηρεσιών που παρέχονται από το κράτος είναι στοιχειώδης, με έντονη την παρουσία της διαφθοράς, του εξοντωτικού χρόνου αναμονής και της ατελείωτης γραφειοκρατίας. Η πολιτική απροθυμία να καταπολεμηθούν τέτοιου είδους φαινόμενα συνήθως ερμηνεύεται ως δείγμα αδικίας του πολιτικού και του φορολογικού συστήματος. Απαραίτητη κρίνεται η πολιτική βούληση για την καταστολή τέτοιων φαινομένων, την πάταξη της φοροδιαφυγής και τη δημιουργία ενός αξιοκρατικού κράτους (IMF, 2013).

Για τη δημιουργία ισχυρής φορολογικής συνείδησης, θα πρέπει να εφαρμοστούν κυβερνητικές πολιτικές με μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Για παράδειγμα, η κυβερνητική πολιτική, εκμεταλλευόμενη τη μεγάλη απήχηση των ΜΜΕ στην ελληνική κοινωνία, θα μπορούσε να εστιάσει στην προβολή της ηθικής πλευράς της φορολογικής συμμόρφωσης, με παράλληλη άσκηση δημόσιας πίεσης στους παραβάτες (π.χ. μέσω της δημόσιας αναφοράς σε σοβαρές υποθέσεις φοροδιαφυγής). Επίσης, η κατάργηση της πρακτικής υιοθέτησης προγραμμάτων φορολογικής αμνηστίας, με την αιτιολογία ότι αυτά δεν είναι κοινωνικά αποδεκτά, καθώς αποτελούν κίνητρο για συνεχή διάπραξη φοροδιαφυγής, δεδομένης της

πεποίθησης για επιβολή μικρής ή και καμίας τιμωρίας, θα είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αποτύπωση της φοροδιαφυγής ως ηθικής παράβασης στη συνείδηση των πολιτών.

Επιπλέον, ένα μέτρο που θα συνεισφέρει στην καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης είναι και η καθιέρωση πολιτικής δημοσιοποίησης των εισπραττόμενων φόρων και της αξιοποίησης αυτών για τη δημιουργία παροχών προς τους φορολογουμένους. Πράγματι, εάν ο κάθε φορολογούμενος γνωρίζει ότι οι φόροι που καταβάλλει αξιοποιούνται για το γενικό, κοινωνικό συμφέρον, και συνεπώς για προσωπική του ωφέλεια του (π.χ. στους δημόσιους φορείς υγείας, παιδείας κ.α.), θα έχει ισχυρό κίνητρο μη φοροδιαφυγής, καθώς θα αναγνωρίζει την ανταποδοτικότητα του κράτους προς όφελός του. Περαιτέρω, προτείνεται η ανάληψη δράσεων ενημέρωσης και εκπαίδευσης (είτε από κρατικούς φορείς είτε και από θεσμικούς φορείς, όπως η Ελληνική Ένωση Τραπεζών) μαθητών και σπουδαστών για τη χρήση του πλαστικού χρήματος και τα οφέλη που προκύπτουν από την πραγματοποίηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (IOBE, 2015).

Αντίστοιχες πολιτικές έχουν εφαρμοστεί ανά τον κόσμο και υποστηρίζεται ότι έχουν φέρει αποτελέσματα. Για παράδειγμα, στη Σουηδία, στη Νορβηγία και στη Φιλανδία οι δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων είναι διαθέσιμες στο ευρύ κοινό. Στην Καλιφόρνια, δημοσιεύονται στο διαδίκτυο τα ονόματα των 500 μεγαλύτερων φοροφυγάδων ετησίως, ενώ οι εισαγγελικές αρχές των ΗΠΑ εκδίδουν δελτία τύπου όταν απαγγελθούν κατηγορίες φοροδιαφυγής σε συγκεκριμένο πρόσωπο, καθώς και όταν το πρόσωπο αυτό καταδικαστεί. Συμπερασματικά, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης διαδραματίζει γενικότερα η καταπολέμηση της διαφθοράς.

# **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5<sup>ο</sup>**

## **ΑΝΑΛΥΣΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ & ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ**

### **5.1 Εισαγωγή**

Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής αποτελούν ένα σημαντικό πρόβλημα για την εύρυθμη λειτουργία του κράτους. Πέρα από τη διασφάλιση της ομαλής είσπραξης των προβλεπόμενων δημοσιονομικών εσόδων, η εξεύρεση λύσης σε αυτά τα ζητήματα αποτελεί προϋπόθεση των ευνομούμενων και δημοκρατικών κοινωνιών, της ύπαρξης κράτους δικαίου και της καθιέρωσης αντιλήψεων δικαιοσύνης.

### **5.2 Έννοια Φοροδιαφυγής (tax evasion)**

Οι λόγοι για τους οποίους επιβάλλεται η ενδελεχής μελέτη του φαινομένου της φοροδιαφυγής είναι σχεδόν προφανείς και άπτονται της κοινωνικής του διάστασης, της επίδρασής του σε επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και παραγωγικότητας, καθώς και των επιπτώσεών του στα δημοσιονομικά έσοδα και, κατ' επέκταση, στην αποτελεσματικότητα της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής.

Φοροδιαφυγή είναι κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη του φορολογουμένου, με την οποία επιδιώκει τη μείωση της φορολογικής του επιβάρυνσης ή αποφυγή καταβολής του φόρου που του έχει βεβαιωθεί. Επιπρόσθετα, η φοροδιαφυγή εκτός από ποινικό αδίκημα που μπορεί να σημειωθεί κατά παράβαση ή καταστρατήγηση του φορολογικού νόμου, θεωρείται και έντονα αντικοινωνική συμπεριφορά δεδομένου ότι το συνολικό ποσό αυτής θα κληθεί τελικά να επωμισθεί, με πρόσθετα κυβερνητικά μέτρα, το σύνολο των φορολογουμένων.

Ένας ορισμός που θεωρείται ικανοποιητικός είναι ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί: «Το τμήμα εκείνο του φόρου εισοδήματος, το οποίο αντιστοιχεί σε εισόδημα που θα έπρεπε, με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, να δηλώνεται οικειοθελώς από τους φορολογούμενους στις αρμόδιες αρχές, αλλά για οποιοδήποτε λόγο δε δηλώνεται.». Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτει ότι για να μην υπάρχει φοροδιαφυγή θα πρέπει οι φορολογούμενοι να δηλώνουν τη φορολογητέα ύλη εθελοντικά και έγκαιρος. Αυτό σημαίνει ότι η υποχρέωση καταβολής φόρων που προκύπτει ως αποτέλεσμα φορολογικών ελέγχων, συμβιβασμών θα πρέπει να

θεωρηθεί φοροδιαφυγή. Επίσης, φοροδιαφυγή υπάρχει και όταν πραγματοποιείται η βεβαίωση των φόρων, αλλά τελικά δεν επιτυγχάνεται η είσπραξη τους (Τάτσος Ν., 2001).

Συγκεκριμένα, η φοροδιαφυγή στερεί σημαντικά έσοδα από τον κρατικό προϋπολογισμό και περιορίζει τη δυνατότητα για χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών και επενδύσεων από εσωτερικές πηγές, ενώ παράλληλα αυξάνει τις ανάγκες για εξωτερικό δανεισμό. Τα σχετικά υψηλά επιτόκια του εξωτερικού δανεισμού οδηγούν σε αύξηση του δημοσίου χρέους. Προκειμένου να καλυφθούν τα δημόσια ελλείμματα που προκαλεί η φοροδιαφυγή, πολλές φορές παρατηρείται αύξηση των φορολογικών συντελεστών και περιορισμός στην ποιότητα και στο πλήθος των παρεχόμενων υπηρεσιών εκ μέρους του Δημοσίου. Επιπλέον, η διαχρονική φοροδιαφυγή δημιουργεί στρέβλωση στη δομή της οικονομίας, καθώς επηρεάζει το διαθέσιμο εισόδημα, το οποίο με τη σειρά του επιδρά στις αποφάσεις των νοικοκυριών σχετικά με την προσφορά εργασίας, αλλά και σχετικά με την κατανομή του εισοδήματος μεταξύ κατανάλωσης, επένδυσης και αποταμίευσης (Διανέοσις, 2016).

Η φοροδιαφυγή, που δεν θα πρέπει να συγχέεται με την φοροαποφυγή, ταυτίζεται με την καταστρατήγηση των διατάξεων των ισχυόντων φορολογικών νόμων, όπως για παράδειγμα παράλειψη υποβολής φορολογικής δήλωσης ή υποβολή ανακριβών δηλώσεων ή εικονικών φορολογικών παραστατικών. Το μεγάλο μέγεθος της φοροδιαφυγής, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη παραοικονομία, παίζει σημαντικό αρνητικό ρόλο στην αποτελεσματικότητα οποιωνδήποτε στόχων οικονομικής πολιτικής. Είναι κοινή διαπίστωση ότι κάθε μορφής φορολογία προκαλεί τις αντιδράσεις των φορολογουμένων με σκοπό τον περιορισμό της φορολογικής τους επιβάρυνσης. Η αντίδραση των φορολογουμένων εκδηλώνεται σήμερα με τέσσερις τρόπους:

- 1) Τη φοροδιαφυγή,
- 2) Τη Φοροαποφυγή,
- 3) Τη μετακύλιση του φορολογικού βάρους και
- 4) Το φορολογικό Προγραμματισμό (euretirio.com)

### **5.3 Η έννοια της Φοροαποφυγής (tax avoidance)**

Φοροαποφυγή (tax avoidance), χαρακτηρίζεται η συμπεριφορά εκείνη που εκμεταλλεύεται κενά ή ατέλειες της φορολογικής νομοθεσίας, χωρίς ωστόσο να παραβιάζει άμεσα τις σχετικές διατάξεις και αποσκοπεί στην ολική ή μερική αποφυγή της φορολογικής

υποχρέωσης. Ουσιαστικά, η φοροαποφυγή είναι μία συμπεριφορά η οποία αντίκειται στο πνεύμα και όχι στο γράμμα του νόμου. Μία ενέργεια θεωρείται ως φοροαποφυγή, όταν έχει τα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

- 1) Να διέπεται από το στοιχείο της ανειλικρίνειας, της πλαστότητας ή της εικονικότητας.
- 2) Να έχει συντελεστεί στο πλαίσιο της εκμετάλλευσης των κενών, των ασαφειών και της κακής διατύπωσης της φορολογικής νομοθεσίας, ή διαφορετικά εκμετάλλευση δυνατοτήτων («παράθυρα»), οι οποίες δεν ήταν στην πρόθεση του νομοθέτη να παρασχεθούν.
- 3) Να χαρακτηρίζεται από μυστικότητα ώστε να αποτραπεί η λήψη μέτρων εκ μέρους του νομοθέτη, για την πάταξη της φοροαποφυγής.

Η φορολογική νομοθεσία χαρακτηρίζει την φοροαποφυγή ως παράνομη, γιατί η συντριπτική πλειοψηφία των ενεργειών φοροαποφυγής στερούν σημαντικά έσοδα από το Ελληνικό κράτος. Σύμφωνα όμως με το άρθρο 38 του Ν. 4174/2013 όπου γίνεται αναφορά στην φοροαποφυγή, δεν προβλέπεται καμίας μορφής ποινή ή άλλη κύρωση, εκτός από το γεγονός ότι η φορολογική διοίκηση δύναται να αγνοεί κάθε τεχνητή διευθέτηση ή σειρά διευθετήσεων που αποβλέπει σε αποφυγή της φορολόγησης και οδηγεί σε φορολογικό πλεονέκτημα. Ωστόσο, η Φοροαποφυγή (tax avoidance), λαμβάνει χώρα μέσω του φορολογικού σχεδιασμού (taxplanning). Η έννοια του φορολογικού σχεδιασμού (taxplanning), η οποία όπως συμβαίνει και με την έννοια της φοροδιαφυγής, συχνά παρουσιάζει δυσχέρειες ως προς την διάκρισή της από την φοροαποφυγή. Ως φορολογικός λοιπόν σχεδιασμός χαρακτηρίζεται η διαμόρφωση συγκεκριμένης, αναλόγως της περίπτωσης, φορολογικής συμπεριφοράς, ώστε να επιτυγχάνονται ευνοϊκότερες φορολογικές συνέπειες για τον φορολογούμενο, χωρίς ωστόσο η εν λόγω συμπεριφορά να αντίκειται, ούτε στο γράμμα, αλλά ούτε και στο πνεύμα των διατάξεων της φορολογικής νομοθεσίας. Οι κύριες μορφές επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού περιλαμβάνουν τη μετατόπιση χρεών, τη γεωγραφική θέση ασώματων ακινητοποιήσεων και διανοητικής ιδιοκτησίας, τη στρατηγική μεταβιβαστική τιμολόγηση, υβριδικές αναντιστοιχίες και υπεράκτιες δανειακές δομές (Νασόπουλος Α. Αντωνιος, 2015).

#### **5.4 Διάκριση της Φοροδιαφυγής από συναφείς έννοιες**

Η σύγχυση μεταξύ των εννοιών της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής αποτελεί συχνό φαινόμενο. Οι δύο αυτές έννοιες διαφέρουν μεταξύ τους, τόσο εννοιολογικά όσο και

πρακτικά. Ενώ η φοροδιαφυγή συνιστά παράνομη πράξη, κατά ευθεία παράβαση των φορολογικών διατάξεων, η φοροαποφυγή εκμεταλλεύεται νομοθετικά κενά και τη δυνατότητα διενέργειας τεχνητών διευθετήσεων, παραβαίνοντας όχι απαραίτητα το γράμμα, αλλά κατά βάση το πνεύμα του νόμου. Ακολουθώντας πρακτικές φοροαποφυγής, ο φορολογούμενος στοχεύει στην αποφυγή της φορολογικής επιβάρυνσης που θα προέκυπτε για εκείνον εάν δεν εκμεταλλευόταν τυχόν νομικά κενά ή τη δυνατότητα διενέργειας τεχνητών διευθετήσεων. Οδηγό για τη διάκριση μεταξύ της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής στο ελληνικό δίκαιο αποτελεί η γενική διάταξη κατά της φοροαποφυγής (Άρθρο 38 του Ν. 4174/2013). Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, πρακτική φοροαποφυγής αποτελεί κάθε τεχνητή διευθέτηση, ή σειρά διευθετήσεων, που αποβλέπει σε αποφυγή της φορολόγησης και οδηγεί σε φορολογικό πλεονέκτημα, το οποίο προκύπτει από τη σύγκριση του οφειλόμενου φόρου, ως συνέπεια της εν λόγω διευθέτησης, με το ποσό που θα όφειλε ο ίδιος φορολογούμενος, υπό τις ίδιες συνθήκες, χωρίς τη διευθέτηση. Ο στόχος μιας διευθέτησης, ή σειράς διευθετήσεων, συνίσταται στην αποφυγή της φορολόγησης, εφόσον, ανεξαρτήτως των υποκειμενικών προθέσεων του φορολογουμένου, αντίκειται στο αντικείμενο, στο πνεύμα και στο σκοπό των φορολογικών διατάξεων που θα ίσχυαν σε άλλη περίπτωση. Ωστόσο, το αποτέλεσμα τόσο της φοροδιαφυγής όσο και της φοροαποφυγής καταλήγει να είναι το ίδιο: δηλαδή η μη καταβολή φόρων. Υπό το πρίσμα αυτό, οι δύο έννοιες φαίνεται να συναντώνται, έχοντας ως κοινό στοιχείο τη στέρηση εσόδων από το Δημόσιο.

Στην κατανόηση της φοροδιαφυγής σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η μελέτη του φαινομένου της παραοικονομίας. Πολλοί συνδέουν τη φοροδιαφυγή με την παραοικονομία και προστρέχουν στη μελέτη της τελευταίας για να συμπεράνουν το μέγεθος της ενδεχόμενης φοροδιαφυγής, κάνοντας χρήση διάφορων *a priori* παραδοχών. Η φοροδιαφυγή είναι μέρος τόσο της παραοικονομίας όσο και της επίσημης οικονομικής δραστηριότητας και αξίζει να σημειωθεί ότι μέρος της παραοικονομίας, παρά το γεγονός ότι δεν καταγράφεται επισήμως, καταλήγει στην καταβολή φόρων, μέσω των μεταγενέστερων συναλλαγών με τη φανερή οικονομία ( Διανέοσις, Ernst & Young, 2016).

**Πίνακας 1- Διαφορές Φοροδιαφυγής & Φοροαποφυγής.**

<b>Φοροδιαφυγή</b>	<b>Φοροαποφυγή</b>
Σκόπιμη διαστρέβλωση των φορολογικών πληροφοριών.	Εκμετάλλευση του νομικού πλαισίου η οποία αντιβαίνει με τον σκοπό της φορολογικής νομοθεσίας.
<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Μη δήλωση χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων σε υπεράκτιους λογαριασμούς.</li> <li>✓ Εικονικά Τιμολόγια.</li> <li>✓ Απάτες σχετικά με το ΦΠΑ.               <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Τιμολόγηση σε άγνωστο παραλήπτη / το φαινόμενο απάτης ‘Carousel fraud’</li> <li>○ Εσφαλμένη ταξινόμηση αγαθών.</li> <li>○ Λαθρεμπόριο αγαθών.</li> </ul> </li> <li>✓ Χρηματισμός φορολογικών αρχών.</li> <li>✓ Κατάχρηση των φορολογικών κινήτρων με ψευδείς ισχυρισμούς δυνατότητας.</li> </ul>	<p>Μεταφορά Κερδών.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Ενδοεταιρικές συναλλαγές και ανταλλαγές ενσώματων αγαθών και υπηρεσιών.</li> <li>✓ Αύξηση ενδοεταιρικού χρέους.</li> <li>✓ Τοποθεσία κεντρικών υπηρεσιών.</li> <li>✓ Στρατηγικός φορολογικός σχεδιασμός με σκοπό την ελαχιστοποίηση των φορολογικών υποχρεώσεων όπως για παράδειγμα τυχόν εκπτώσεις στα παραστατικά.</li> </ul> <p>Διαπραγμάτευση φορολογικών κινήτρων.</p>

Πηγή: (Dr. Elke Siehl, 2010)

## **5.5 Αίτια Φοροδιαφυγής**

Καθοριστικό παράγοντα στην άνθηση της φοροδιαφυγής συνιστά και η γενικότερη πεποίθηση των πολιτών ως προς το κράτος και την ανταποδοτικότητά του, αλλά και ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους απέναντι σε αυτό.

Σύμφωνα με μελέτη που πραγματοποίησε ο IOBE αναφορικά με την αδήλωτη εργασία, στις αιτίες εκδήλωσης του φαινομένου εντάσσεται το ανεπαρκές κοινωνικό κράτος, που συνίσταται αφενός στη χορήγηση χαμηλών κοινωνικών επιδομάτων και αφετέρου στο υψηλό ποσοστό φορολογίας εισοδήματος και ασφαλιστικών εισφορών. Αιτίες εκδήλωσης του



φαινομένου της αδήλωτης εργασίας θεωρήθηκαν επίσης η παραγωγική δομή της οικονομίας και το μέγεθος της παραοικονομίας (IOBE, 2012).

Έχει παρατηρηθεί ότι η φοροδιαφυγή ανθεί στις οικονομίες εκείνες που υπάρχει μεγάλη παραοικονομία, υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολουμένων (μη μισθωτών), χαμηλό επίπεδο προσφερόμενων δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών και υψηλοί φορολογικοί συντελεστές. Εντούτοις οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ροπής προς φοροδιαφυγή έχουν διευρυνθεί και είναι πλέον φορολογικοί και μη. Ειδικότερα, έχουν επισημανθεί οι εξής παράγοντες:

- Το ύψος των φορολογικών συντελεστών.
- Η διάρθρωση της οικονομίας και της οικονομικής δραστηριότητας (π.χ. βαθμός παραοικονομίας, ποσοστό των μη μισθωτών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού, ποσοστό του γεωργικού τομέα στο σύνολο του ΑΕΠ).
- Η ανεπάρκεια των δημοσίων υπηρεσιών να καταγράψουν επακριβώς το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων.
- Η ανεπάρκεια των φοροτεχνικών υπηρεσιών να βεβαιώσουν, να εισπράξουν τους φόρους και να διασταυρώσουν τα φορολογικά στοιχεία.
- Οι συστηματικές ρυθμίσεις φορολογικής αμνηστίας.
- Η έλλειψη δημοσιονομικού κτηματολογίου.
- Ο τρόπος διακυβέρνησης μιας χώρας και διαχείρισης του δημοσίου χρήματος και ιδιαίτερα του προϊόντος των φορολογιών.
- Η άδικη κι αυθαίρετη μεταχείριση των φορολογουμένων από το κράτος (π.χ. τα υψηλά επιτόκια επιβάρυνσης των φορολογουμένων στην περίπτωση που οφείλουν, αλλά όχι όταν τους οφείλει το κράτος).
- Το επίπεδο των προσφερομένων δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών.
- Το ύψος των ποινών για φορολογικές παραβάσεις.
- Το στάδιο του οικονομικού κύκλου που βρίσκεται η οικονομία (ύφεση-ανεργία-πληθωρισμός).
- Το μέγεθος του δημόσιου τομέα, σε συνδυασμό με το βαθμό του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομική δραστηριότητα.

Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής δεν μπορεί να επιτευχθεί με ευκαιριακά μέτρα, χρειάζεται μια συστηματική μεθόδευση και προγραμματισμός ενεργειών γιατί είναι ένα πολύπλοκο φαινόμενο.

## **5.6 Καταπολέμηση του φαινομένου της Φοροδιαφυγής & της Φοροαποφυγής**

Η φοροδιαφυγή και η φοροαποφυγή ως φαινόμενα με παγκόσμιες προεκτάσεις, απαιτούνται διεθνείς πρακτικές για την καταπολέμησή τους, με έμφαση στη συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών. Τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί από πλήθος κρατών μία σειρά προσπαθειών, που στοχεύουν όχι μόνο στην αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά και στην καλλιέργεια της φορολογικής συνείδησης. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα νομικά πρόσωπα είναι εκείνα που, κατά κύριο λόγο, μετέρχονται πρακτικές φοροαποφυγής, μέσω του φορολογικού σχεδιασμού. Εξαιτίας της παγκόσμιας πλέον δραστηριοποίησης ομίλων εταιρειών και της πραγματοποίησης διασυνοριακών ενδοομιλικών συναλλαγών, κρίθηκε σκόπιμη η συλλογική-παγκόσμια αντιμετώπιση του προβλήματος, αντί της μεμονωμένης αντιμετώπισής του ανά χώρα.

Στο πλαίσιο της ανάληψης δράσης για αποτελεσματική αντιμετώπιση, στα τέλη του 2011 ξεκίνησε, με πρωτοβουλία των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ και των κρατών που συμμετέχουν στη Σύνοδο Υπουργών Οικονομικών G20, το Σχέδιο Δράσης αναφορικά με τη «Διάβρωση της Φορολογικής Βάσης και τη Μεταφορά Κερδών» (Base Erosion and Profit Sharing - BEPS). Οι επιμέρους δράσεις, που ολοκληρώθηκαν στις 5/10/2015 και εγκρίθηκαν στις 8/10/2015 από τη Σύνοδο Υπουργών Οικονομικών G20, στοχεύουν στην πρόληψη της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής, καθώς και στην εξάλειψη της διπλής φορολόγησης. Οι δράσεις αυτές έχουν αλλάξει σημαντικά το διεθνές φορολογικό τοπίο και αναμένεται να οδηγήσουν σε εξονυχιστικούς ελέγχους και σε αυξημένες απαιτήσεις διαφάνειας για τους πολυεθνικούς ομίλους επιχειρήσεων.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχει αναπτυχθεί σημαντική δράση, μέσω της υιοθέτησης του «πακέτου κατά της φοροαποφυγής» από την Ευρωπαϊκή Ένωση, με σκοπό να αντιμετωπιστούν ομοιόμορφα οι προκλήσεις με τις οποίες βρίσκονται σήμερα αντιμέτωπα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε., εξαιτίας του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού και της καταπολέμησης των πρακτικών φοροαποφυγής, με τη μεταφορά κερδών σε φορολογικούς παραδείσους εκτός της ενιαίας αγοράς.

Αντίστοιχοι κανόνες για την πάταξη της φοροδιαφυγής έχουν εισαχθεί και στο ελληνικό φορολογικό δίκαιο. Αναλυτικότερα, στον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας προβλέπεται ένας γενικός κανόνας για την καταπολέμηση της φοροαποφυγής, σύμφωνα με τον οποίο κατά τον προσδιορισμό του φόρου η Φορολογική Διοίκηση δύναται να αγνοεί κάθε

τεχνητή διευθέτηση, ή σειρά διευθετήσεων, που αποβλέπει σε αποφυγή της φορολόγησης και η οποία οδηγεί σε φορολογικό πλεονέκτημα. Επιπλέον, και στον Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος έχουν εισαχθεί κανόνες κατά των καταχρήσεων στον τομέα της άμεσης φορολογίας («κανόνες για τις Ελεγχόμενες Αλλοδαπές Εταιρείες»). Συγκεκριμένα, εισάγονται για πρώτη φορά στο εσωτερικό δίκαιο κανόνες για την αποτροπή της φοροαποφυγής των εγχώριων εταιρειών, μέσω της μεταφοράς των εσόδων σε θυγατρικές που βρίσκονται σε χώρες με χαμηλή φορολογία ( Διανέοσις, Ernst & Young, 2016).

Οι διατάξεις αυτές στοχεύουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής τόσο σε επίπεδο νομικών (μικρομεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων), όσο και σε επίπεδο φυσικών προσώπων. Η εναρμόνιση του ελληνικού δικαίου με τις διεθνείς πρακτικές και η ορθή εφαρμογή των εν λόγω κανόνων δύνανται να οδηγήσουν στον περιορισμό του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ξεκινήσει να λαμβάνει μέτρα για την καταπολέμηση του παράνομου εμπορίου, το οποίο είναι άμεσα συνυφασμένο με τη λαθρεμπορία. Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε τον Ιούλιο του 2013 το σχέδιο δράσης της για την καταπολέμηση του παράνομου εμπορίου καπνικών προϊόντων, βασιζόμενο στη μείωση των υφιστάμενων «κινήτρων» λαθρεμπορίας, στον έλεγχο και στην προστασία της εφοδιαστικής αλυσίδας, στην ενίσχυση των διακρατικών συνεργασιών και στην επιβολή αυστηρότερων κυρώσεων.

Συνοψίζοντας τις αιτίες της φοροδιαφυγής, τα πεδία στα οποία διακρίνεται και τις προτάσεις που αναπτύχθηκαν παραπάνω για την καταπολέμηση του φαινομένου, παρατίθεται ένας συγκεντρωτικός πίνακας αντιστοίχισης, με σχολιασμό επί της προόδου που έχει σημειωθεί μέχρι σήμερα.

#### **Πίνακας 2 - Αντιστοίχιση αιτιών φοροδιαφυγής-Προτάσεις καταπολέμησής της.**

<b>Αίτια</b>	<b>Πεδίο Φοροδιαφυγής</b>	<b>Πρόταση</b>	<b>Στάδιο Προόδου</b>
<b>Πολυνομία / Πολυπλοκότητα Φορολογικού Συστήματος</b>	Νομικά πρόσωπα, πολυεθνικοί όμιλοι επιχειρήσεων.	Αναθεώρηση και απλοποίηση φορολογικών νομοθετημάτων συνολικά	Οι συνεχείς αλλαγές της φορολογικής νομοθεσίας καταδεικνύουν μια αντίθετη τάση.
		Ίδρυση αυτόνομου φορέα εσόδων (ανεξαρτητοποίηση ΓΓΔΕ)	Με το Ν. 4389/2016 συστάθηκε η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων, η οποία λειτουργεί από 1.1.2017. Αναμένεται να αποδειχθεί στην πράξη ο

			ανεξάρτητος / αυτόνομος χαρακτήρας της.
	Φυσικά πρόσωπα αυτοαπασχολούμενοι με υψηλά εισοδήματα (high income self-employed)	Πλήρης υιοθέτηση διεθνών δράσεων (BEPS, EU ATA, CRS)	Το CRS (σε επίπεδο ΟΟΣΑ και Ε.Ε.) έχει προσφάτως υιοθετηθεί με νόμους (Ν.4378/2016 και Ν. 4428/2016). Κρίσιμη είναι η πλήρης και ορθή αξιοποίηση των πληροφοριών που θα ληφθούν μέσω των δράσεων αυτών σε επίπεδο Φορολογικής Διοίκησης.
		Αξιοποίηση δυνατοτήτων πολυμερών ελέγχων FISCALIS	Πραγματοποιούνται, ωστόσο θα μπορούσαν να ενταθούν.
<b>Ανασφάλεια Δικαίου</b>	Άπτεται όλων των πεδίων φοροδιαφυγής.	Αναθεώρηση και απλοποίηση φορολογικών νομοθετημάτων συνολικά.	Οι συνεχείς αλλαγές της φορολογικής νομοθεσίας καταδεικνύουν μια αντίθετη τάση.
		Οργάνωση Φορολογικής Διοίκησης.	Με το Ν. 4389/2016 συστάθηκε η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων, η οποία λειτουργεί από 1.1.2017. Αναμένεται να αποδειχθεί στην πράξη ο ανεξάρτητος / αυτόνομος χαρακτήρας της.
		Αποτελεσματική επίλυση φορολογικών Διαφορών.	Έχει επιταχυνθεί η απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης (σε επίπεδο δικαστηρίων). Ωστόσο, εξακολουθεί να είναι απαραίτητη η ενδυνάμωση του θεσμού της Διεύθυνσης Επίλυσης Διαφορών (τόσο στην ποσότητα των υποθέσεων που τελικώς εξετάζονται όσο και στην έκβαση αυτών) καθώς και η ενδεχόμενη επαναφορά του θεσμού της «φορολογικής διαιτησίας».
		Κατάλληλη εκπαίδευση /	Η ίδρυση Σχολής Επιμόρφωσης αποτελεί επιχειρησιακό στόχο της

		κατάρτιση υπαλλήλων Φορολογικής Διοίκησης (π.χ. transfer pricing)	ΓΓΔΕ.
<b>Αύξηση Φορολογικού Βάρους</b>	Άπτεται όλων των πεδίων φοροδιαφυγής, με ιδιαίτερη έμφαση στους αυτοαπασχολούμενους, στο λαθρεμπόριο και στην κατανάλωση.	Μείωση φορολογικών συντελεστών.	Οι συνεχείς αυξήσεις των φορολογικών συντελεστών καταδεικνύουν μία αντίθετη τάση, σε συνδυασμό με την ριζική μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος, που έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω επιβάρυνση συγκεκριμένων κατηγοριών εισοδήματος.
<b>Μη Ύπαρξη Σταθερής Πολιτικής Βούλησης για Πάταξη της Φοροδιαφυγής.</b>	Άπτεται όλων των πεδίων φοροδιαφυγής.	Ίδρυση αυτόνομου φορέα εσόδων (ανεξαρτητοποίηση ΓΓΔΕ)	Με το Ν. 4389/2016 συστάθηκε η ΑΑΔΕ, η οποία λειτουργεί από 1.1.2017.
		Εντατικοποίηση ελέγχων με στόχευση σε κατηγορίες φορολογουμένων «υψηλού κινδύνου» (risk analysis) / Ενίσχυση της Μονάδας Μεγάλων Οφειλετών	Παρατηρούνται σημεία προόδου ως προς την εντατικοποίηση των ελέγχων, περιλαμβανομένων και των τελωνειακών ελέγχων, βασιζόμενοι σε μεθόδους ανάλυσης κινδύνου και σε διασταύρωση πληροφοριών από άλλες πηγές. Παράλληλα, υιοθετήθηκε προσφάτως με το Ν. 4446/2016 πρόγραμμα οικειοθελούς αποκάλυψης φορολογητέας ύλης παρελθόντων ετών περιορισμένης χρονικής ισχύος.
		Πλήρης υιοθέτηση διεθνών δράσεων (BEPS, EU ATA, CRS)	Το CRS (σε επίπεδο ΟΟΣΑ και Ε.Ε.) έχει προσφάτως υιοθετηθεί με νόμους (Ν.4378/2016 και Ν. 4428/2016).
		Αύξηση αποδοχών υπαλλήλων	Με βάση το Ν. 4389/2016 για τη Σύσταση ΑΑΔΕ, προβλέπεται ο

		Φορολογικής Διοίκησης / Σύνδεση αμοιβής και παραγωγικότητας	καθορισμός ειδικού μισθολογικού καθεστώτος του προσωπικού της Αρχής, καθώς και ειδικότερου συστήματος επιπλέον ανταμοιβής (bonus) του εν λόγω προσωπικού, στο πλαίσιο της αξιολόγησής του, εφόσον ο βαθμός επίτευξης των τεθέντων στόχων της αρχής υπερβαίνει το 100%.
<b>Έλλειψη Τεχνολογικής Υποδομής της Φορολογικής Διοίκησης.</b>	Άπτεται όλων των πεδίων φοροδιαφυγής, με ιδιαίτερη έμφαση στους αυτοαπασχολούμενους και στο λαθρεμπόριο.	Δημιουργία ηλεκτρονικής Φορολογικής Διοίκησης (ψηφιοποίηση)	Αποτελεί επιχειρησιακό στόχο της ΓΓΔΕ. Επιπλέον, με τον πρόσφατο Ν.4410/2016 («Για την ενίσχυση της καταπολέμησης της παράνομης εμπορίας καπνού και βιομηχανοποιημένων καπνών και την Ίδρυση Συντονιστικού Κέντρου για την Καταπολέμηση του Λαθρεμπορίου»)
		Παροχή κινήτρων για τη χρήση πλαστικού χρήματος (επιστροφή / έκπτωση φόρου, λοταρία)	Με τον πρόσφατο Ν. 4446/2016, καθιερώνεται: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Η χορήγηση μείωσης φόρου μισθωτών, εφόσον πραγματοποιήσαν δαπάνες απόκτησης αγαθών και λήψης υπηρεσιών στην Ελλάδα ή στην Ε.Ε.-Ε.Ο.Χ. με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής.</li> <li>• Η διενέργεια λοταρίας (πρόγραμμα δημοσίων κληρώσεων) για τις συναλλαγές που πραγματοποιούνται με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής, με χρηματικά ή σε είδος έπαθλα.</li> </ul>
		Θέσπιση υποχρεωτικής χρήσης ηλεκτρονικών	Πέραν της υποχρεωτικής εξόφλησης συναλλαγών άνω των €500 προκειμένου να είναι επιτρεπτή η έκπτωση της δαπάνης (Ν. 4172/2013)

		μέσων πληρωμής.	για επιχειρήσεις, με το Νόμο 4446/2016 θεσπίστηκε: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Η υποχρεωτική εξόφληση δαπανών που καταβάλλονται στο πλαίσιο εργασιακής σχέσης από επιχειρήσεις με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής, προκειμένου να είναι επιτρεπτή η έκπτωση της δαπάνης, και</li> <li>• η υποχρεωτική εξόφληση συναλλαγών από €500 και άνω από ιδιώτες αποκλειστικά με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής.</li> </ul>
		Αυτόματη απόδοση ΦΠΑ.	Παρόλο που έχει νομοθετηθεί, δεν έχει εφαρμοστεί.
<b>Γραφειοκρατία / Έλλειψη Οργάνωσης</b>	Άπτεται όλων των πεδίων φοροδιαφυγής.	Ίδρυση αυτόνομου φορέα εσόδων (ανεξαρτητοποίηση ΓΓΔΕ)	Με το Ν. 4389/2016 συστάθηκε η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων, η οποία λειτουργεί από 1.1.2017.
		Αναθεώρηση και απλοποίηση φορολογικών νομοθετημάτων συνολικά.	Οι συνεχείς αλλαγές της φορολογικής νομοθεσίας καταδεικνύουν μια αντίθετη τάση.
<b>Διάρθρωση της Ελληνικής Οικονομίας</b>	Αυτοαπασχολούμενοι.	Κίνητρα για τη δημιουργία μεγαλύτερων οικονομικών μονάδων.	Δεν έχει ληφθεί κανένα μέτρο προς την κατεύθυνση αυτή.
<b>Πεποίθηση των Πολιτών για την Ανεπάρκεια Κοινωνικού / Ανταποδοτικ</b>	Άπτεται όλων των πεδίων φοροδιαφυγής, με ιδιαίτερη έμφαση στους αυτοαπασχολούμενους και στο	Δημιουργία φορολογικής συνείδησης (εκστρατεία ενημέρωσης για την ανταποδοτικότητα	Αντίστοιχο στρατηγικό στόχο δεσμεύεται να αναλάβει η ΓΓΔΕ στο επιχειρησιακό σχέδιο του 2016 που εξέδωσε, στοχεύοντας στη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης, ξεκινώντας από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και συνεχίζοντας με εκστρατείες ενίσχυσης

<b>οό Κράτους</b>	λαθρεμπόριο.	των φόρων, την αναγκαιότητα χρήσης πλαστικού χρήματος και τις αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες από το λαθρεμπόριο)	της φορολογικής συνείδησης και με επιβράβευση των συνεπών φορολογουμένων με παροχή κινήτρων.
-------------------	--------------	--	--

*Πηγή: Διανέοσις, (2016), Ernst & Young, Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα.*



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6<sup>Ο</sup>

## Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

### 6.1 Εισαγωγή

Η παραοικονομία αποτελεί διαχρονικά ένα διαρθρωτικό πρόβλημα της οικονομίας σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο. Οι επιπτώσεις της παραοικονομίας στην οικονομία είναι πολύπλευρες. Το παρόν κεφάλαιο αναλύει την ευρύτερη έννοια της παραοικονομίας σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.

### 6.2 Η έννοια της Παραοικονομίας ή Σκιώδους Οικονομίας

Τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους μελετητές της Ελληνικής Οικονομίας, λόγω του μεγέθους τους και των επιπτώσεων που έχουν τόσο στην ακριβή καταγραφή του εθνικού εισοδήματος όσο και στα φορολογικά έσοδα. Επίσης οι συνέπειες τους είναι σημαντικές τόσο στην αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής όσο και στην κατανομή του εθνικού εισοδήματος και στην φορολογική δικαιοσύνη.

Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότεροι ερευνητές προσπαθούν να ορίσουν ή να μετρήσουν την παραοικονομία ή σκοτεινή οικονομία (shadow economy) αυτομάτως έρχονται στο ζήτημα της διευκρίνισης της έννοιας. Ένας ευρέως χρησιμοποιούμενος ορισμός της σκοτεινής οικονομίας είναι η τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα που είναι μη δηλωμένη και δεν συμβάλλει στον καθορισμό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος. Επιπλέον, η παραοικονομία εμφανίζεται κυρίως σε:

- Εισοδήματα που δεν δηλώνονται στις φορολογικές αρχές ενώ αποκτώνται νόμιμα (όπως εισοδήματα από δεύτερη εργασία ή από εργασία ατόμων που λαμβάνουν επίδομα ανεργίας), προκαλώντας αντίστοιχη εκτεταμένη φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή.
- Εισοδήματα από παράνομες δραστηριότητες, όπως λαθρεμπόριο (καυσίμων, ποτών, τσιγάρων, ναρκωτικών κλπ.), τοκογλυφία, παραεμπόριο (πλανόδιο εμπόριο από οικονομικούς μετανάστες και στεγασμένο εμπόριο χωρίς έκδοση αντίστοιχων παραστατικών πώλησης), μαύρο χρήμα (χρηματισμοί- διαφθορά).

- Εισοδήματα από δραστηριότητες εκτός μηχανισμού αγοράς (όπως η διάθεση ειδών παραγόμενων κατ' οίκον κλπ.)
- Εισοδήματα τα οποία προκύπτουν από την μη έκδοση τιμολογίων ή την έκδοση τιμολογίου με χαμηλότερες ποσότητες από τις πραγματικές ή από την διακίνηση μεγάλων ποσοτήτων προϊόντων με το ίδιο τιμολόγιο μικρότερης αξίας (ωφελεί τόσο τον αγοραστή αφού ο ΦΠΑ επηρεάζει άμεσα το ύψος της τιμής ενός αγαθού, όσο και τον πωλητή αφού η μη εμφάνιση των πραγματικών τιμολογίων μειώνει τον τζίρο του, άρα και το φορολογητέο του εισόδημα).

Η παραοικονομία περιλαμβάνει όλες τις οικονομικές διαδικασίες που βασίζονται στην αγορά ή μεταφορά ή μη νόμιμη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που είναι σκόπιμα κρυμμένες από τις δημόσιες αρχές, για οποιονδήποτε από τους ακόλουθους λόγους:

- ✓ Για να αποφύγουν την καταβολή του εισοδήματος, προστιθέμενης αξίας ή άλλους φόρους.
- ✓ Για να αποφύγουν την καταβολή των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.
- ✓ Να μην χρειάζεται να πληρούν ορισμένα νομικά πρότυπα της αγοράς εργασίας, όπως κατώτατους μισθούς, ανώτατο όριο ωρών εργασίας, τα πρότυπα ασφαλείας.
- ✓ για να αποφύγουν να συμμορφωθούν με ορισμένες διοικητικές διαδικασίες, όπως η ολοκλήρωση στατιστικών ερωτηματολογίων ή άλλων διοικητικών εντύπων.

### Πίνακας 3 - Ταξινόμηση των οικονομικών δραστηριοτήτων Παραοικονομίας.

Τύπος δραστηριότητας	Νομισματικές Συναλλαγές		Μη Νομισματικές Συναλλαγές	
<b>ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ</b>	Εμπόριο με κλεμμένα αγαθά, διακίνηση ναρκωτικών και την παρασκευή τους, πορνεία, τυχερά παιχνίδια και λαθρεμπόριο όπλων κ.α.		Ανταλλαγή των ναρκωτικών, κλοπιμαίων, λαθρεμπόριο κλπ. Παράγουν ή καλλιεργούν ναρκωτικές ουσίες για προσωπική χρήση . Κλοπή για ίδια χρήση.	
	Φοροδιαφυγή	Φοροαποφυγή	Φοροδιαφυγή	Φοροαποφυγή
<b>ΝΟΜΙΜΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ</b>	Εισοδήματα που δεν έχουν δηλωθεί από αυτααπασχόληση ή μισθοί από	Οι πρόσθετες παροχές σε υπαλλήλους.	Ανταλλαγή των νόμιμων υπηρεσιών και των αγαθών.	Όλα τα κάνεις μόνος ή με την βοήθεια φίλων.

	αδήλωτη εργασία που σχετίζεται με νόμιμες οικονομικές δραστηριότητες .			
--	--	--	--	--

Πηγή: Friedrich Schneider, *The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?*, 2012

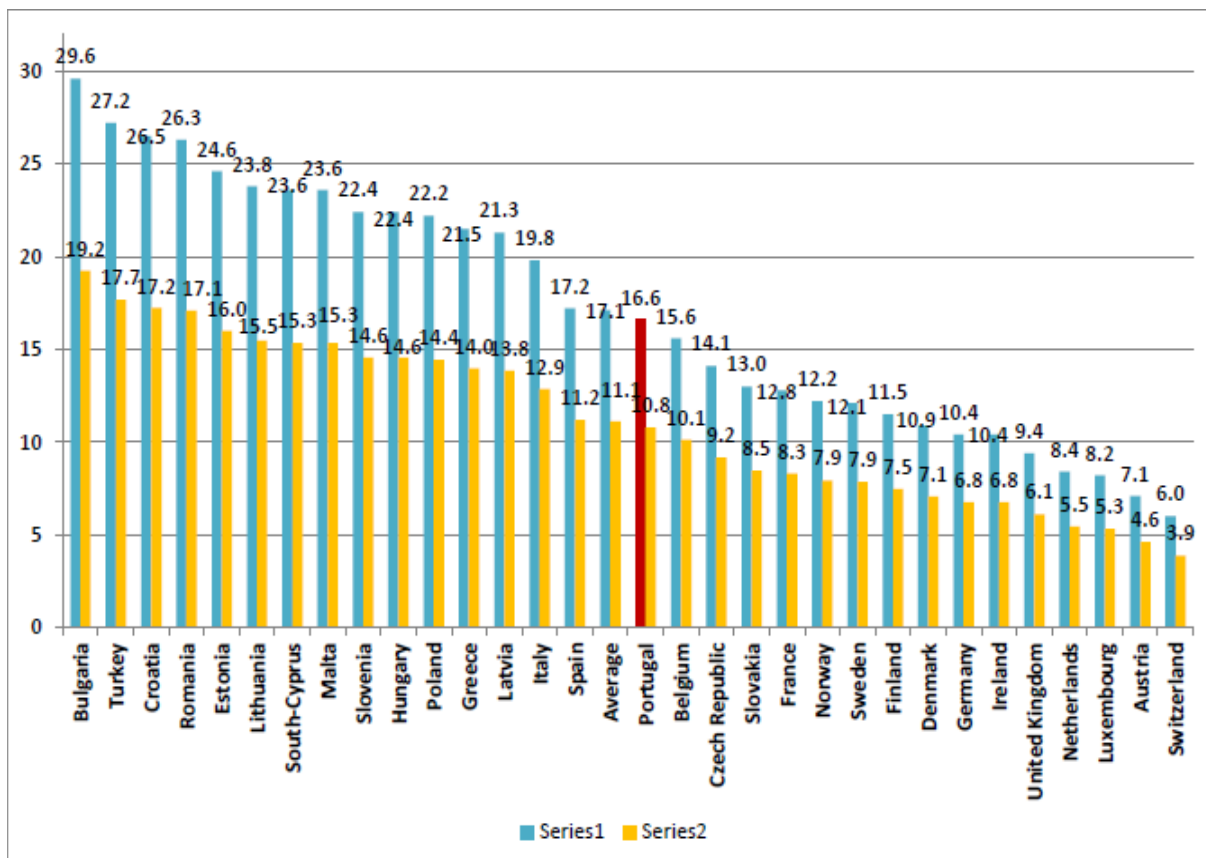
Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η παραοικονομία έχει εκτιμηθεί συνολικά σε 2,1€ τρισ. και λαμβάνει ολοένα και μεγαλύτερη προσοχή, καθώς οι κυβερνήσεις επιδιώκουν τον ισοσκελισμό των προϋπολογισμών τους, που θα τους επιτρέψει την επιστροφή στην οικονομική σταθερότητα, στη μεγέθυνση και στην ανάπτυξη. Η παραοικονομία ενισχύεται από τη χρήση των μετρητών στις συναλλαγές, την αδιαφάνεια των συναλλαγών, την αντίσταση κατά των ηλεκτρονικών πληρωμών και την περιορισμένη επιβολή εφαρμογής της νομοθεσίας, και οδηγεί σε όφελος των ολίγων, εις βάρος των πολλών, επιδεινώνοντας παράλληλα το συνολικό βιοτικό επίπεδο (Schneider F., Williams C., 2013).

Έχει παρατηρηθεί ότι για τη ροπή προς την παραοικονομία ευθύνονται τέσσερις κύριοι παράγοντες:

1. Η συσσώρευση αποταμιεύσεων, κατά την οποία τα άτομα καταφεύγουν σε σκιώδεις δραστηριότητες, με σκοπό τη μη καταβολή φόρων και εισφορών, καθώς και την εξοικονόμηση πόρων από τη μη εμπλοκή στη γραφειοκρατία.
2. Η έλλειψη του αισθήματος ενοχής, η οποία παρατηρείται όταν οι φορολογούμενοι έχουν έλλειμμα εμπιστοσύνης απέναντι στους συμπολίτες τους και στο κράτος.
3. Η μικρή πιθανότητα σύλληψης, λόγω των ανεπαρκών μέσων της Φορολογικής Διοίκησης προς έλεγχο και τιμωρία των παραβατών.
4. Η ευκολία συμμετοχής, καθώς πολλές συναλλαγές γίνονται σε μετρητά και η κατοχή τους είναι ιδιαιτέρως εύκολη.

Η παραοικονομία εκδηλώνεται κατά κανόνα με δύο τρόπους: είτε με την αδήλωτη εργασία, με σκοπό την αποφυγή της καταβολής φόρων και εισφορών (αποτελεί περίπου τα 2/3 της συνολικής παραοικονομίας), είτε με την ελλιπή δημοσιοποίηση οικονομικών στοιχείων από τις επιχειρήσεις.

**Γράφημα 7 - Μέγεθος της Σκιώδους οικονομίας σε 31 Ευρωπαϊκές χώρες το 2017.**



Πηγή: IMF Working Paper 18/17

Σύμφωνα με διαφορετικές μελέτες, όσο και διαχρονικά, το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα έχει εκτιμηθεί περίπου σε 20%-30% του ΑΕΠ και είναι από τα μεγαλύτερα σε επίπεδο ανεπτυγμένων οικονομιών. Οι μετρήσεις αυτές βασίζονται ως επί το πλείστον σε οικονομετρικές μελέτες, και όχι σε μετρήσεις από τη μη παρατηρούμενη οικονομία στους εθνικούς λογαριασμούς. Για τη χρονική περίοδο 1999-2010, υπολογίζεται ότι η παραοικονομία στην Ελλάδα άγγιζε το 27% του ΑΕΠ, σε σύγκριση με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, που έφτανε το 20,2%. Σύμφωνα με στοιχεία πρόσφατων μελετών, το μέγεθος της παραοικονομίας της Ελλάδας το 2017 υπολογίζεται ότι ανήλθε περίπου στο 21,5% του ΑΕΠ, κάτι το οποίο μεταφράζεται σε περίπου 40 δισ.€.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η διαφορά στο μέγεθος και στην ανάπτυξη της παραοικονομίας από τις βόρειες προς τις νότιες χώρες της Ε.Ε. Κατά μέσο όρο, οι νοτιότερες χώρες σημειώνουν μεγαλύτερα ποσοστά παραοικονομίας, σε σύγκριση με την Ανατολική και τη Δυτική Ευρώπη.

### 6.3 Αίτια Παραοικονομίας

Έχει παρατηρηθεί ότι η παραοικονομία ή σκιάδης οικονομία υπάρχει σε ορισμένο ποσοστό σε όλες τις χώρες του κόσμου. Ουσιαστικά το πραγματικό μέγεθος της παραοικονομίας είναι ακόμα και σήμερα άγνωστο. Εντούτοις οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ροπής προς την παραοικονομία έχουν διευρυνθεί και είναι πλέον φορολογικοί και μη. Ειδικότερα, έχουν επισημανθεί οι εξής παράγοντες:

- Ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού (περιορισμοί, αλλαγές νόμων, μέγεθος δημόσιου τομέα).
- Η κρατική γραφειοκρατία.
- Η υψηλή φορολογική επιβάρυνση (φόροι, εισφορές κοινωνικής ασφάλισης).
- Η φοροδιαφυγή.
- Η μη ορθολογική χρησιμοποίηση εκ μέρους του κράτους του προϊόντος των φορολογιών.
- Το υψηλό ποσοστό των ελεύθερων επαγγελματιών στην οικονομία, σε σχέση με το ποσοστό εκείνων οι οποίοι προσφέρουν εξαρτημένη εργασία.
- Το επίπεδο ευσυνειδησίας και κοινωνικοοικονομικών αξιών των ηγετών και των μελών μιας κοινωνίας.
- Η ύπαρξη βρώμικου χρήματος το οποίο μπορεί να προέρχεται από ναρκωτικά, πορνεία, εμπόριο όπλων, καταχρήσεις δημοσίου χρήματος και άλλα.
- Η επιεικής τιμωρία των παρανομώντων.

Η ύπαρξη υψηλού ποσοστού παραοικονομίας καθιστά αναποτελεσματικές τις περισσότερες πολιτικές αφού τα μέτρα οικονομικής πολιτικής επηρεάζουν μόνο εκείνους που δεν παραοικονομούν, ήτοι νομοταγείς πολίτες. Έτσι εξηγείται γιατί η πολιτική περιορισμού των εισοδημάτων και της ζήτησης τελικά οδηγεί σε μείωση του εισοδήματος και της ζήτησης μόνον εκείνων που προσφέρουν εξαρτημένη εργασία (μισθωτοί). Δεν έχουν άδικο συνεπώς εκείνοι οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το κόστος των σταθεροποιητικών προγραμμάτων και των προγραμμάτων σύγκλισης υπέστησαν κυρίως οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι.

Η διατήρηση και λειτουργία επομένως της παράλληλης αυτής οικονομίας (παραοικονομίας) εκτός από τις παραπάνω παρενέργειες συνεπάγεται αύξηση της εισφοροδιαφυγής στον τομέα των άμεσων φόρων, άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών, στρεβλώσεις της καταναλωτικής συμπεριφοράς των πολιτών και των όρων ανταγωνισμού των επιχειρήσεων που δρουν νόμιμα και εκείνων που παρανομούν.

Η ύπαρξη της παραοικονομίας εκτός από τις αρνητικές αυτές επιδράσεις, είναι γενικά αποδεκτό ότι ενισχύει τα εισοδήματα, την απασχόληση και πιθανότατα την απόδοση των έμμεσων φόρων. Επιπλέον, πολλές φορές η έννοια της παραοικονομίας ταυτίζεται με εκείνη της φοροδιαφυγής και αυτή είναι λανθασμένη τοποθέτηση. Η φοροδιαφυγή, μπορεί να συμβαίνει και στη νόμιμη οικονομία (άμεση και έμμεση φορολογία) αλλά είναι όμως βέβαιο ότι συμβαίνει πάντοτε στην παραοικονομία ιδίως εκείνη των φόρων εισοδήματος και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.

Η έννοια, συνεπώς, της φοροδιαφυγής είναι ευρύτερη της παραοικονομίας και οπωσδήποτε ενισχύει την τελευταία. Η φοροδιαφυγή συνδέεται με την «αδήλωτη οικονομία» ενώ η παραοικονομία με τη “μη καταγραφόμενη οικονομία” (Euretirio.com).

Μέσα από μια μελέτη του Friedrich Schneider θα αναφερθούμε σε μια επισκόπηση μια σειράς εμπειρικών μελετών που συνοψίζουν τους διάφορους παράγοντες που επηρεάζουν την παραοικονομία.. Στον Πίνακα 4 βλέπουμε μια επισκόπηση που βασίζεται σε διάφορες μελέτες στις οποίες το μέγεθος της παραοικονομίας μετριέται από την μέθοδο MIMIC . Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται διάφοροι παράγοντες που επηρεάζουν την παραοικονομία.

Ο πίνακας αυτός δείχνει σαφώς ότι η αύξηση των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας για την αύξηση της παραοικονομίας. Ο παράγοντας αυτός εξηγεί κατά 35-38% ή 45-52% την διακύμανση της παραοικονομίας. Ένα άλλο στοιχείο αφορά την φορολογική ηθική που είναι ανάμεσα στους κυριότερους παράγοντες με ποσοστό περίπου στο 22-25% της διακύμανσης της παραοικονομίας και ακολουθεί η χαμηλή ποιότητα των θεσμών που αποτελούν το κράτος δικαίου.

#### **Πίνακας 4- Κύριες αιτίες αύξησης της παραοικονομίας.**

<b>Παράγοντες που επηρεάζουν την αύξηση της παραοικονομίας.</b>	<b>Επίδραση στην παραοικονομία σε ποσοστό (%).</b>	
	Οι μέσες τιμές σε 12 μελέτες. (%)	Οι μέσες τιμές εμπειρικών αποτελεσμάτων 22 μελετών. (%)
Αύξηση της φορολογίας & κοινωνικής ασφάλισης.	35-38%	45-52%
Ποιότητα των κρατικών θεσμικών οργάνων.	10-12%	12-17%
Μεταβιβάσεις.	5-7%	7-9%

Ειδικοί κανονισμοί & αγορά εργασίας	7-9%	7-9%
Υπηρεσίες του Δημόσιου τομέα.	5-7%	7-9%
Φορολογική Ηθική	22-25%	-
Επίδραση του συνόλου των παραγόντων.	84-98%	78-96%

Πηγή: Schneider 2012, *The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know*.

## 6.4 Επιπτώσεις Παραοικονομίας Στην Οικονομική Πολιτική

Η μεγέθυνση της παραοικονομίας ασκεί σημαντικές επιδράσεις τόσο στο σχεδιασμό όσο και στην αποτελεσματικότητα της ελληνικής οικονομικής πολιτικής, δεδομένου ότι επηρεάζει, πρώτον, τον καθορισμό και την ιεράρχηση των στόχων της οικονομικής πολιτικής, δεύτερον, την επιλογή των τιμών, δηλαδή του μεγέθους, μερικές μάλιστα φορές και την κατεύθυνση, των μέσων της οικονομικής πολιτικής, και τρίτον, τον καθορισμό των περιορισμών του οικονομικού συστήματος. Αναλυτικότερα, όσον αφορά την οικονομική πολιτική, η παραοικονομία κυρίως επιδρά:

- ❖ **Στην αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων στα οποία στηρίζεται ο σχεδιασμός της οικονομικής πολιτικής.** Όσο περισσότερο εκτεταμένη είναι η παραοικονομία τόσο περισσότερο περιορίζει την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων, αφού αυτά πλέον καλύπτουν τμήμα μόνον της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Εξαιτίας της παραοικονομίας, σημαντικά οικονομικά μακροοικονομικά μεγέθη όπως το πραγματικό ακαθάριστο εθνικό προϊόν, η πραγματική κατανάλωση, η πραγματική αποταμίευση, οι πραγματικές επενδύσεις και η πραγματική απασχόληση είναι κατά κανόνα υψηλότερα από τα επίσημα εκτιμώμενα, αν και συχνά ένα τμήμα του συνόλου της προστιθέμενης αξίας στον τομέα της παραοικονομίας δεν διαφεύγει τελικά την εθνικολογιστική στατιστική σύλληψη, εξαιτίας των προσαρμογών των πρωτογενών σχετικών στατιστικών στοιχείων, θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι εφόσον η σχέση μεταξύ μετρούμενου και αποκρυπτόμενου μέρους των μεγεθών αυτών παραμένει διαχρονικά σταθερή, η παραοικονομία παραποιεί μεν το μέγεθος, δεν παραποιεί όμως το ρυθμό μεταβολής των μακροοικονομικών αυτών μεγεθών, όπως, για παράδειγμα, το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης ή το ποσοστό ανεργίας. Στο μέτρο όμως που η σχέση μεταξύ μετρούμενου και αποκρυπτόμενου μέρους των μεγεθών αυτών αυξάνει υπέρ του

αποκρυπτόμενου μέρους, ήτοι αν η παραοικονομία αυξάνει ταχύτερα από την επίσημη οικονομία, όχι μόνον οι εκτιμήσεις του μεγέθους αλλά και του ρυθμού μεταβολής των οικονομικών μεγεθών θα είναι μη αξιόπιστες.

Τα ανεπαρκή, λοιπόν, στατιστικά στοιχεία οδηγούν σε ανεπαρκή ανάλυση και εσφαλμένες προβλέψεις της κατάστασης της οικονομίας και παρασύρουν τους φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής στη διαμόρφωση μιας οικονομικής πολιτικής, η οποία δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές οικονομικές συνθήκες και στην επιλογή οικονομικών προγραμμάτων περιορισμένης αποτελεσματικότητας, τα οποία μάλιστα ίσως συνδέονται με αποτελέσματα αντίθετα από τα προσδοκώμενα.

Γενικότερα, αρκετές από τις αποτυχίες ή ανακρίβειες της σύγχρονης μακροοικονομικής ανάλυσης οφείλονται κυρίως σε σφάλματα μέτρησης των οικονομικών μεγεθών, εξαιτίας της επίδρασης της παραοικονομίας, παρά στις αδυναμίες ή ατέλειες της οικονομικής θεωρίας.

- ❖ **Στη νομισματοπιστωτική πολιτική.** Αν γίνει αποδεκτό ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των συναλλαγών στον τομέα της παραοικονομίας διενεργείται με μετρητά, η πραγματική ζήτηση χρήματος είναι μεγαλύτερη από την επίσημη. Επιπλέον, δεδομένου ότι η ζήτηση χρήματος για συναλλακτικούς σκοπούς είναι ανεξάρτητη από τις μεταβολές του επιτοκίου, η ύπαρξη, αλλά ιδιαίτερα η σχετική αύξηση της παραοικονομίας, έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της ελαστικότητας της ζήτησης χρήματος ως προς το επιτόκιο και επομένως η νομισματική πολιτική θα έχει μικρότερη από την προσδοκώμενη αποτελεσματικότητα στην αντιμετώπιση των κυκλικών διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας.

Η παραοικονομία, εξάλλου, ασκεί άμεσα σημαντικές επιδράσεις στο νομισματοπιστωτικό σύστημα, δεδομένου ότι παράλληλα με την ανεπίσημη αγορά προϊόντων και υπηρεσιών αναπτύσσεται και ανεπίσημη αγορά χρήματος, η έκταση της οποίας ενισχύεται από τις ατέλειες ή ακαμψίες της επίσημης πιστωτικής αγοράς. Στα πλαίσια της ανεπίσημης αγοράς χρήματος διενεργούνται διάφορες δραστηριότητες, όπως είναι κυρίως η τοκογλυφία, οι παράνομες πωλήσεις συναλλάγματος, η προεξόφληση μεταχρονολογημένων επιταγών και συναλλαγματικών, η κυκλοφορία πλαστών νομισμάτων κ.ά. Είναι ευνόητο ότι η λειτουργία της ανεπίσημης αγοράς χρήματος περιορίζει την αποτελεσματικότητα της νομισματοπιστωτικής πολιτικής. Οι επιπτώσεις, βέβαια, της ανεπίσημης αγοράς χρήματος δεν εξαντλούνται εδώ. Η σημαντικότερη, ίσως, λειτουργία της είναι ότι



συντηρεί και αναπαράγει την ανεπίσημη αγορά προϊόντων, γιατί τα άτομα και οι επιχειρήσεις που δρουν στη δεύτερη, δεν έχουν συνήθως τη δυνατότητα πρόσβασης στο επίσημο πιστωτικό σύστημα.

- ❖ **Στη δημοσιονομική πολιτική.** Η παραοικονομία επιδρά τόσο στα δημόσια έσοδα όσο και στις δημόσιες δαπάνες. Ένα από τα σημαντικότερα αίτια ύπαρξης και μεγέθυνσης της παραοικονομίας είναι η φοροδιαφυγή, η έκταση της οποίας προσδιορίζεται από δύο παράγοντες, τη ροπή των φορολογουμένων για φοροδιαφυγή και την ικανότητα της φορολογούσας αρχής να περιορίζει τη ροπή αυτή. Η επέκταση της φοροδιαφυγής, ως συνέπεια της ανάπτυξης της παραοικονομίας, αυξάνει το φορολογικό βάρος της επίσημης οικονομίας, με αποτέλεσμα την αύξηση της ροπής των φορολογουμένων για φοροδιαφυγή, αφού αυτή καθορίζεται μεταξύ άλλων και από το μέγεθος της φορολογικής επιβάρυνσης, και την παραπέρα μεγέθυνση της παραοικονομίας. Η παραοικονομία, λοιπόν, επηρεάζει και τα όρια των διαθέσιμων μέσων της πολιτικής δημοσίων δαπανών, ενώ παράλληλα, αν το επίπεδο της επίσημης οικονομικής δραστηριότητας είναι χαμηλό, εντείνονται οι πιέσεις για αύξηση των μεταβιβαστικών πληρωμών και για άσκηση επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Η λειτουργία της παραοικονομίας ασκεί δυσμενείς επιδράσεις και στην πολιτική αντιμετώπισης του δημοσίου χρέους, κυρίως δια μέσου των επιπτώσεων της στα δημόσια έσοδα, αλλά και των πιέσεων που δημιουργεί για αύξηση των μεταβιβαστικών πληρωμών. Σημειώνεται εδώ ότι η εκτίμηση του ακριβούς μεγέθους των επιπτώσεων της παραοικονομίας στα δημόσια έσοδα είναι πολύ δύσκολη.
- ❖ **Στην πολιτική απασχόλησης.** Βασικό συντελεστή της παραοικονομίας αποτελεί η αδήλωτη εργασία, ήτοι η κύρια ή δευτερεύουσα επικερδής μη ευκαιριακή απασχόληση που διενεργείται είτε στα όρια των νόμων και των άλλων ρυθμίσεων που αφορούν την απασχόληση είτε και εξολοκλήρου έξω από αυτά. Όπως έχει σημειωθεί, αν η σχέση μεταξύ επίσημης και αδήλωτης απασχόλησης, στην οποία περιλαμβάνεται και η αυτοαπασχόληση, παραμένει διαχρονικά σταθερή, η παραοικονομία έχει ως συνέπεια την υπερεκτίμηση του απόλυτου μεγέθους της ανεργίας, ενώ στην περίπτωση της ταχύτερης μεγέθυνσης της παραοικονομίας σε σχέση με την επιστήμη οικονομία, η παραοικονομία οδηγεί στην υπερεκτίμηση και του ποσοστού ανεργίας. Αυτά συμβαίνουν στο μέτρο που η παραοικονομία προκαλεί μια 'συγκαλυμμένη απασχόληση', ήτοι έχει ως αποτέλεσμα την απασχόληση ατόμων που θεωρούνται επίσημα άνεργοι. Συνήθως όμως η απασχόληση στην παραοικονομία παίρνει τη

μορφή της 'διπλής απασχόλησης', με την έννοια ότι υπάρχουν άτομα που πέραν από την επίσημη απασχόληση τους, αναπτύσσουν και κάποια αδήλωτη μερική απασχόληση. Τόσο η 'συγκαλυμμένη απασχόληση' όσο και η 'διπλή απασχόληση', συντελούν ώστε η συμμετοχή του εργατικού δυναμικού στον πληθυσμό να εμφανίζεται περιορισμένη και η ανεργία κατά κανόνα διογκωμένη, οδηγώντας έτσι τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην επιλογή στρατηγικών απασχόλησης διαφορετικών από εκείνες που απαιτεί η πραγματική κατάσταση της οικονομίας.

- ❖ **Στην πολιτική διανομής του εισοδήματος.** Το μέγεθος της παραοικονομίας δίνεται εξ ορισμού από το σύνολο των αποκρυπτόμενων εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής. Επομένως, η με βάση τα επίσημα στατιστικά στοιχεία εκτιμώμενη κατανομή του εισοδήματος, παρέχει κατά κανόνα μια στρεβλή εικόνα της πραγματικότητας, τουλάχιστον ως προς το απόλυτο ύψος των εισοδημάτων των διαφόρων εισοδηματικών κατηγοριών του πληθυσμού. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η παραοικονομία επιδρά ως τυχαία, μερική ή ολική, φορολογική απαλλαγή και ότι αποτελεί ένα μη ομοιογενή τομέα, ο οποίος δημιουργεί εισοδήματα σε τρεις κατηγορίες παραγόντων, ήτοι μισθωτούς, εργοδότες και εργαζόμενους για δικό τους λογαριασμό. Ο συνδυασμός των τριών αυτών κατηγοριών παραγόντων προκειμένου να εκτιμηθούν οι συνολικές επιπτώσεις της παραοικονομίας στη διανομή του εισοδήματος, οι οποίες είναι ευνόητο ότι χαρακτηρίζονται από μεγάλες εισοδηματικές διαφορές μεταξύ τους, οδηγεί κατ' ανάγκη στη διαπίστωση ότι υπάρχουν μεγάλες διακυμάνσεις ως προς τα εισοδήματα που δημιουργούνται από παραοικονομική δραστηριότητα.
- ❖ **Στην κλαδική πολιτική.** Η παραοικονομία επηρεάζει τις εκτιμήσεις του όγκου και της διάρθρωσης της παραγωγής, καθώς και των κλαδικών δεικτών παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, δεδομένου ότι δεν ασκεί τις ίδιες επιδράσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας, αλλά αναπτύσσεται περισσότερο σε ορισμένους κλάδους του δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Η παραοικονομία κατά κανόνα δεν αναπτύσσεται σε τομείς όπου απαιτούνται μεγάλες επενδύσεις, πρώτον, γιατί οι επενδύσεις αυτές είναι δύσκολο να χρηματοδοτηθούν χωρίς την προσφυγή σε επίσημες πηγές δανεισμού, οι οποίες εκθέτουν τις επιχειρήσεις στον κίνδυνο του εντοπισμού, και δεύτερον, γιατί εξαιτίας του μεγέθους τους είναι δύσκολη η απόκρυψη τους. Στο μέτρο, λοιπόν, που οι επίσημες εκτιμήσεις της διάρθρωσης της παραγωγής καθώς και των κλαδικών δεικτών παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας παραποιοούν την

οικονομική πραγματικότητα, είναι δυνατό να οδηγήσουν στην επιλογή και εφαρμογή στρατηγικών κλαδικής πολιτικής που δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές οικονομικές συνθήκες.

Το πρόβλημα είναι εντονότερο στις επιχειρήσεις μικρού μεγέθους, οι οποίες είναι συνήθως οικογενειακού χαρακτήρα, σχετικής έντασης εργασίας και η ζήτηση των προϊόντων τους υπόκειται σε μεγαλύτερες διακυμάνσεις, παράγοντες που δεν ευνοούν υψηλούς ρυθμούς τεχνικής προόδου, του σημαντικότερου παράγοντα αύξησης της παραγωγικότητας και βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας. Στις επιχειρήσεις μικρού μεγέθους, η συμπίεση του κόστους παραγωγής, δια μέσου της χρησιμοποίησης αδήλωτης εργασίας, καθώς και η φοροδιαφυγή, αποτελούν σημαντικά μέσα αύξησης της ανταγωνιστικότητας τους. Για αυτό το λόγο, η έκταση της συμμετοχής μικρών επιχειρήσεων στη συνολική οικονομική δραστηριότητα πρέπει να θεωρείται σημαντικός διαρθρωτικός παράγων της σχετικής σημασίας της παραοικονομίας. Ενδείξεις της ανοχής ή και της άμεσης ενίσχυσης της παραοικονομίας από το κράτος, αποτελούν η χαλάρωση του ελέγχου της τήρησης των όρων εργασίας αναφορικά με το ύψος των μισθών και των λοιπών απολαβών των εργαζομένων, της καταβολής των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, των ωρών απασχόλησης και των όρων ασφάλειας και υγιεινής στους χώρους εργασίας, καθώς και η ανοχή των χωρίς άδεια εργασίας απασχολούμενων αλλοδαπών (Γιάννης Βαβούρας, 1990).

## 6.5 Μέθοδοι Εκτίμησης Της Παραοικονομίας

Ο ορισμός της παραοικονομίας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας. Ένας σαφής ορισμός, μπορεί να αντιμετωπίσει μια σειρά από ασάφειες και αντιπαραθέσεις και η συζήτηση σχετικά με την "κατάλληλη" μεθοδολογία μέτρησης δεν έχει έρθει σε ένα τέλος ακόμα. Υπάρχουν τρεις μέθοδοι μέτρησης του φαινομένου της παραοικονομίας:

- 1) **Άμεσες διαδικασίες** σε μικρό-επίπεδο που στοχεύουν στον προσδιορισμό του μεγέθους της παραοικονομίας σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Επιπλέον, ένα χαρακτηριστικό των άμεσων μεθόδων είναι ότι στηρίζονται στη δειγματοληπτική έρευνα. Εξετάζοντας τη συμπεριφορά των ατόμων ενός επιλεγέντος δείγματος, είτε διαμέσου κατάλληλα σχεδιασμένων συνεντεύξεων ή ερωτηματολογίων που στηρίζονται στην εθελοντική απάντηση είτε διαμέσου ερευνών που έχουν ως

αντικείμενο τον έλεγχο της συμμόρφωσης προς το ισχύον θεσμικό πλαίσιο, αποσκοπούν στην άμεση μέτρηση της παραοικονομίας.

2) **Έμμεσες διαδικασίες** που κάνουν χρήση των μακροοικονομικών δεικτών, προκειμένου να μετρήσουν την ανάπτυξη της παραοικονομίας με την πάροδο του χρόνου. Επιπλέον, Ένα χαρακτηριστικό των έμμεσων μεθόδων είναι ότι στηρίζουν την εκτίμηση της παραοικονομίας στα ίχνη που αυτή αφήνει σε διάφορες σφαίρες της μετρούμενης οικονομικής πραγματικότητας. Οι μέθοδοι αυτές συνιστούν μακροπροσεγγίσεις της παραοικονομίας και διακρίνονται σε εκείνες που στηρίζονται στη χρησιμοποίηση δεικτών και σε εκείνες που στηρίζονται στη χρησιμοποίηση οικονομικών υποδειγμάτων.

3) **Στατιστικά μοντέλα** που χρησιμοποιούν στατιστικά εργαλεία για την εκτίμηση της παραοικονομίας.

Το εκτιμώμενο μέγεθος της παραοικονομίας είναι συνήθως χαμηλότερο σε μικρο έρευνες σε σχέση με μάκρο μελέτες. Ένας λόγος για τα χαμηλότερα αποτελέσματα είναι ότι στις μικρο έρευνες συνήθως εφαρμόζεται ένας πιο στενό ορισμός της παραοικονομίας σε αντίθεση με τις μάκρο έρευνες.

Σήμερα, στις περισσότερες περιπτώσεις, η εκτίμηση της παραοικονομίας βασίζεται σε ένα συνδυασμό της διαδικασίας MIMIC με τη μέθοδο της ζήτησης νομίσματος .Η MIMIC μέθοδος βασίζεται στην ιδέα ότι η παραοικονομία δεν είναι κάτι άμεσα παρατηρήσιμο αλλά ότι προσεγγίζεται χρησιμοποιώντας ποσοτικά μετρήσιμες αιτίες που αφορούν την παραοικονομία παραδείγματος χάρη η φορολογική επιβάρυνση και με τη χρήση δεικτών όπως για παράδειγμα, επίσημες ώρες εργασίας κλπ.

Οι αναλυτές και οι φορείς χάραξης πολιτικής πρέπει να γνωρίζουν ότι οι εκτιμήσεις της παραοικονομίας μπορεί να ποικίλλουν σημαντικά ανάλογα με τη μέθοδο εκτίμησης. Ο πίνακας που ακολουθεί περιγράφει τις διάφορες μεθόδους μέτρησης πιο αναλυτικά.

#### **Πίνακας 5 - Μέθοδοι Εκτίμησης Της Παραοικονομίας.**

<b>ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ :</b>	
<b>ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ - ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ</b>	
<b>ΑΜΕΣΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ</b>	
<b>Δειγματοληπτική έρευνα</b>	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας από τα στοιχεία της έρευνας.
	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της

<b>Φορολογικός έλεγχος</b>	παραοικονομίας από τις μετρήσεις ελέγχου του αδήλωτου φορολογητέου εισοδήματος.
----------------------------	---

<b>ΕΜΜΕΣΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ</b>	
<b>Μέσω των Εθνικών λογαριασμών από την στατιστική υπηρεσία .</b>	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας με βάση την απόκλιση μεταξύ εσόδων και δαπανών. Χρησιμοποιούνται τα στοιχεία από τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες πάνω σε θέματα εθνικών λογαριασμών ή σε επιμέρους στοιχεία.
<b>Εργατικό δυναμικό.</b>	Οι εκτιμήσεις ανάπτυξης στην παραοικονομία βάσει της μείωσης της συμμετοχής στην εργασία στην επίσημη οικονομία, αν υποθεθεί ότι η αγορά εργασίας έχει συνολικά ένα σταθερό ποσοστό συμμετοχής.
<b>Συναλλαγές.</b>	Χρησιμοποιεί στοιχεία σχετικά με τον συνολικό όγκο των νομισματικών συναλλαγών στην οικονομία για να υπολογιστεί το συνολικό ονομαστικό (ανεπίσημο συν επίσημο) ΑΕΠ, τότε εκτιμάται το μέγεθος της παραοικονομίας αφαιρώντας το επίσημο ΑΕΠ από το σύνολο του ονομαστικού ΑΕΠ.
<b>Ζήτηση νομίσματος.</b>	Οι εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας από την ζήτηση για μετρητά, με την προϋπόθεση ότι οι συναλλαγές που γίνονται στην παραοικονομία πραγματοποιούνται σε μετρητά και ότι η αύξηση στην παραοικονομία θα αυξήσει τη ζήτηση για μετρητά
	Οι εκτιμήσεις ανάπτυξης της παραοικονομίας

<p><b>Υπολογισμός του μεγέθους της παραοικονομίας με βάση την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας.</b></p>	<p>από την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας, με την παραδοχή ότι η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας είναι η καλύτερη φυσική ένδειξη της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Αφαιρεί το ρυθμό αύξησης του επίσημου ΑΕΠ από το ρυθμό αύξησης της συνολικής κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας και αποδίδει τη διαφορά στην ανάπτυξη της παραοικονομίας.</p>
--	---

### ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ

<p><b>Λανθάνουσας μεταβλητής</b></p>	<p>Εκτιμά το μέγεθος της παραοικονομίας ως συνάρτηση των παρατηρούμενων μεταβλητών που θεωρείται ότι επηρεάζουν την παραοικονομία, για παράδειγμα, το βάρος της φορολογίας, η επιβάρυνση των κρατικών ρυθμίσεων και των παράνομων οικονομικών δραστηριοτήτων που αφήνουν ίχνη, όπως τα μετρητά, η ανεργία, κλπ. Η μέθοδος είναι συμφέρουσα, επειδή θεωρεί πολλαπλές αιτίες και τις επιπτώσεις ταυτόχρονα.</p>
--------------------------------------	---

*Πηγή: Friedrich Schneider with Dominik Enste 2002 (Hiding in the Shadows The Growth of the Underground Economy) International Monetary Fund IMF*

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7<sup>Ο</sup>

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΈΡΕΥΝΑ

### 7.1 Συμπέρασμα

Ένα από τα βασικά συμπεράσματα που εξάγουμε από την παραπάνω εργασία είναι ότι βασικό χαρακτηριστικό του φορολογικού μας συστήματος είναι ό,τι, γίνεται φανερό ότι οι αδυναμίες που αυτό παρουσιάζει είναι σημαντικές και συντελούν στην ανάπτυξη της φοροδιαφυγής, φοροαποφυγής και της παραοικονομίας . Η πολυνομία, οι ασάφειες πολλών διατάξεων, ανεπαρκής και αποτελεσματική οργάνωση των υπηρεσιών του υπουργείου οικονομικών , η γενικότερη πεποίθηση του κοινού ότι το φορολογικό μας σύστημα είναι άδικο και οι συχνές ρυθμίσεις οφειλόμενων φόρων , είναι φαινόμενα συχνά στην ελληνική οικονομία . Τα φαινόμενα αυτά ,σε συνδυασμό με τις αδυναμίες του τραπεζικού μας συστήματος ,τις αδυναμίες των ελκτικών αρχών και τις διαρθρωτικές αλλαγές που συντελούνται στην οικονομία μας ,έχουν οδηγήσει σε πλήθος ατόμων και επιχειρήσεων στη φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή ένα μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων, ιδιαίτερα των μικρών , να το βρίσκουν σαν όχι σαν πηγή πλουτισμού αλλά σε αρκετές περιπτώσεις ως μέσο επιβίωσης.

Είναι γεγονός ότι η αύξηση των φορολογικών ελέγχων ως μέσο καταπολέμησης της φοροδιαφυγής δεν συγκαταλέγεται στις μεθόδους ενίσχυσης της φορολογικής συνείδησης, οι οποίες οδηγούν σε εκούσια συμμόρφωση των φορολογούμενων. Αντιθέτως, η στρατηγική που διαφαίνεται να ακολουθείται, ενισχύει την άποψη ότι οι Ελληνικές φορολογικές αρχές δίνουν προς το παρόν μεγαλύτερη έμφαση στις κλασικές θεωρίες περί «αναχαίτισης» της φοροδιαφυγής. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σχετικά πιο περιορισμένη υιοθέτηση δράσεων για την ενίσχυση της φορολογικής συνείδησης και της εκούσιας φορολογικής συμμόρφωσης μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι σε χώρες με παγιωμένη «νοοτροπία φοροδιαφυγής» όπως η Ελλάδα, η καθιέρωση φορολογικής συνείδησης είναι εξαιρετικά δύσκολη. Επισημαίνεται βέβαια ότι, σε μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα, διαφαίνεται η τάση και της ελληνικής φορολογικής διοίκησης προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της φορολογικής συνείδησης, ακόμη και μέσα από συγκεκριμένες δράσεις που περιγράφονται στο Επιχειρησιακό Σχέδιο της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων του Υπουργείου Οικονομικών.

Κλείνοντας, οι συνέπειες του φαινομένου της παραοικονομίας γίνονται εμφανείς σε κάθε τύπο αγοράς. Ειδικότερα, αυξημένη παραοικονομία σημαίνει μεγάλο μέγεθος φοροδιαφυγής, όπου τα κρατικά έσοδα είναι μειωμένα και έτσι, δεν υπάρχει δυνατότητα για χρηματοδότηση με σκοπό την παροχή ποιοτικών δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών. Επιπλέον, κατά κοινή αποδοχή η αύξηση της έμμεσης φορολογίας επιβαρύνει περαιτέρω την κατανομή του φορολογικού βάρους, καθώς καλούνται όλοι να πληρώσουν τον ίδιο φόρο ανεξάρτητα από την φοροδοτική ικανότητά τους και πλήττει κυρίως τα χαμηλά εισοδήματα. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι ένα φορολογικό σύστημα θα πρέπει να στηρίζεται κυρίως στην άμεση φορολογία, της οποίας τη βάση αποτελεί η φορολογία εισοδήματος των φυσικών και νομικών προσώπων με αντικειμενικά κριτήρια.

## **7.2 Περιορισμοί & Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα**

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας αποδείχθηκε ότι το φορολογικό καθεστώς ως σύνολο έχει καθοριστικές επιπτώσεις στη φορολογική ηθική και συμμόρφωση. Με βάσει τις παρατηρήσεις που συγγράφηκαν στην συγκεκριμένη διπλωματική εργασία καταλήγω στο συμπέρασμα ότι το κράτος θα πρέπει να θέσει προτεραιότητα στην ενίσχυση της φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης των πολιτών.

Ο κυριότερος περιορισμός που προκύπτει στην περαιτέρω έρευνα του θέματος έχει να κάνει με το γεγονός ότι τα άτομα που συμπεριφέρονται με έλλειψη φορολογικής ηθικής παρέχουν ψευδείς πληροφορίες. Αυτή η διαστρέβλωση των πληροφοριών μπορεί να επηρεάσει την άσκηση κρατικού ελέγχου και εξουσίας στην οικονομία. Επιπλέον, αυτή είναι η σημαντικότερη αιτία που δεν μπορούμε να γνωρίζουμε το ακριβές μέγεθος της παραοικονομίας. Στη συνέχεια, ένας άλλος περιορισμός σχετίζεται με την πολυπλοκότητα της νομοθεσίας. Στην διεθνή βιβλιογραφία τα περισσότερα κράτη διαμορφώνουν πολύπλοκα φορολογικά καθεστώτα και ακόμη χειρότερα παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές στα χαρακτηριστικά τους από κράτος σε κράτος, κάτι που δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο τη συνολική μελέτη του φαινομένου της φοροδιαφυγής και της αντίστοιχης φορολογικής ηθικής.

Η φορολογική ηθική έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας πολλών μελετητών. Ωστόσο, πέρα όμως από τις υφιστάμενες μελέτες θα μπορούσαν να διενεργηθούν έρευνες για τον βαθμό επίδρασης της φορολογικής ηθικής απέναντι σε μια δίκαιη και ανταποδοτική φορολογική πολιτική. Άλλες μελέτες θα μπορούσαν να επικεντρωθούν στην συσχέτιση



μεταξύ μιας ενδεχόμενης σημαντικής μείωσης των φορολογικών συντελεστών, και σε ενδεχόμενη υψηλή φορολογική συμμόρφωση.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Ξενόγλωσσες Πηγές

- ❖ Alm, J., McClelland, G. H., & Schulze, W. D. 1992. 'Why do people pay taxes?' Journal of Public Economics, 48, pp. 21-38.
- ❖ Alm, J. and Torgler, B. (2006). 'Culture differences and tax morale in the United States and in Europe'. Journal of Economic Psychology, 27, pp.224–246.
- ❖ Andreoni, J., Erard, B., & Feinstein, J. 1998. 'Tax compliance'. Journal of Economic Literature, 36, pp. 818-860.
- ❖ Benabou, R. (1996). 'Unequal societies'. NBER working paper, No W5583.
- ❖ Cowell, F.A. 1990. 'Cheating the government: The economics of evasion'. Cambridge, MIT Press.
- ❖ Dr. Elke Siehl, GTZ Sector Programme Public Finance, 2010, 'Addressing tax evasion and tax avoidance in developing countries'.
- ❖ Doerrenberg P. Peichl A. 2010, 'Progressive Taxation and Tax Morale'. IZA Discussion Paper Series, No. 5378.
- ❖ Feld, L.P. & Frey, B.S. 2005. Tax compliance as the result of a psychological tax contract: 'The role of incentives and responsive regulation'. Centre for Tax System Integrity Research School of Social Sciences. Australian National University Working Paper, No 76.
- ❖ Friedrich Schneider with Dominik Enste 2002, 'Hiding in the Shadows The Growth of the Underground Economy', International Monetary Fund IMF
- ❖ Friedrich Schneider, 'The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?', 2012
- ❖ IMF (2013), 'Greece, selected issues', IMF Country Report, No 13/155.
- ❖ Leandro Medina and Friedrich Schneider, 'Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?', IMF Working Paper 18/17.
- ❖ Kirchgässner, G. 2010. 'Tax Morale, Tax Evasion, and the Shadow Economy', University of St. Gallen Discussion Paper, No 2010-2017.

- ❖ Litina A., Palivos T. (2015), '*Corruption and Tax Evasion: Reflections on Greek Tragedy*', Bank of Greece, Working paper 193.
- ❖ Olsen J, Kang M, Kirchler E. (2012). Tax Psychology, in Lewis, A. (Ed.). '*The Cambridge handbook of psychology and economic behavior*'. Cambridge University Press.
- ❖ Prebble, Z. M., & Prebble, J. (2010) '*The morality of tax avoidance*'.
- ❖ Riahi-Belkaoui, A. 2004. '*Relationship between tax compliance internationally and selected determinants of tax morale*'. Journal of International Accounting, Auditing and Taxation.
- ❖ Schwartz, R. D., & Orleans, S. 1967. '*On legal sanctions*'. University of Chicago Law Review, 34, pp. 282-300.
- ❖ Schneider F., Williams C. (2013), '*The Shadow Economy*', The Institute of Economic Affairs.
- ❖ Song, Y.D. & Yarborough, T.E. 1978. '*Tax Ethics and Taxpayer Attitude*'. A Survey Public Administration Review, September-October, pp.442-452.
- ❖ Torgler, B. 2007. '*Tax Compliance and Tax Morale*'. A Theoretical and Empirical Analysis. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- ❖ Torgler, B. & Schneider, F.G. 2007a. '*The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy*'. CESifo Institute for Economic Research, Working Paper No. 1899.
- ❖ Torgler, B. & Schneider, F.G. 2007b. '*Shadow Economy, Tax Morale, Governance, and Institutional Quality: A Panel Analysis*'. CESifo Institute for Economic Research, Working Paper No.1923.

### **Ελληνικές Πηγές**

- ❖ Ανδρεάδης Α. 1935, '*Γενικές Αρχές Φορολογίας*', Αθήνα.
- ❖ Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ), (2018). '*Έκθεση για την εξέλιξη και τη διακύμανση των φορολογικών εσόδων*'. Νοέμβριος.
- ❖ Γιάννης Βαβούρας, 1990, '*Παραοικονομία και Οικονομική Πολιτική*', Αλληλεξαρτήσεις . Θέσεις, Εκδόσεις Κριτική.
- ❖ Γιάννης Μάρκοβιτς, Άρθρο 2018, '*Φοροδιαφυγή: Δικαστική Δικαιοσύνη ή αποτροπή*'; Αναρτήθηκε στο Tnxs.gr Ανεξάρτητη ενημέρωση.

- ❖ Γκίνογλου Δ. (2004), *Λογιστική Εταιριών- Φορολογία Εισοδήματος Φυσικών και Νομικών Προσώπων*, 1η έκδοση, Εκδόσεις: Rosili, Αθήνα.
- ❖ Διανέοσις, (2016), Ernst & Young, *Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα-Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησής της*.
- ❖ Δράκος, Γ. Ε. 1996, *Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*. Αθήνα-Πειραιάς: Εκδόσεις Σταμούλη.
- ❖ Ευρετήριο οικονομικών όρων. (Online), [Euretirio.com/forodifugi/](http://Euretirio.com/forodifugi/)
- ❖ IOBE (2012), *Η έννοια της αδήλωτης εργασίας και τα χαρακτηριστικά της*.
- ❖ IOBE (2015), *Τα ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής και η ενίσχυση των φορολογικών εσόδων στην Ελλάδα*.
- ❖ Καλυβιανάκης Κ., (1993), *Φορολογικό καθεστώς παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- ❖ Νασόπουλος Α. Αντωνιος, ερμηνεία Ν.4172/2013, , Αθήνα 2015.
- ❖ Σταματόπουλος Δ.-Καραβοκύρης Α. (2011), *Φορολογία Εισοδήματος Φυσικών και Νομικών Προσώπων*.
- ❖ Τάτσος Ν., 2001, *Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- ❖ Τράπεζα της Ελλάδος (2017). Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2016, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- ❖ Φινοκαλιώτης Κ.(2011) , *Φορολογικό δίκαιο*, Δ' Έκδοση, Εκδόσεις: Σάκκουλα, Αθήνα.
- ❖ Φορτσάκης Θ., Σαββαΐδου Κ. (2013), *Φορολογικό Δίκαιο*, 4η Έκδοση, Εκδόσεις: Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.